

Títol de la tesi doctoral:

Modernització i pervivència de la vila rural com a subjecte històric durant el segle XX:

Les festes de Sant Antoni i el cant de l'argument a la vila d'Artà a Mallorca.

**Universitat de Barcelona.
Facultat de geografia i història.
Departament d'Història Contemporània.
Món Contemporani: Bienni 2000-2002**

Doctorand: Antoni Vives Riera.

Directors: Mary J. Nash Bladwin
Andreu Mayayo Artal

1- Entre l'ídid·li i la misèria.

(La representació alteritzant de la pagesia)

En aquest primer capítol de la tesi doctoral fem referència a la nostra experiència subjectiva pel que fa a com hem percebut personalment i ens han afectat els estereotips sobre la pagesia. Per altra banda, també exposam com la reproducció d'aquests mateixos estereotips, juntament amb l'aplicació sistemàtica de les narratives del progrés a l'hora d'entendre el canvi històric, han impedit el reconeixement de la subjectivitat històrica dels col·lectius pagesos en el discurs historiogràfic més clàssic de l'estat espanyol. Així, amb aquest apartat volem fer veure les motivacions personals que ens han empès a realitzar aquesta investigació i al mateix temps plantejar els objectius acadèmics pel que fa a les possibles aportacions per al millorament del coneixement de la història. De manera resumida, d'entre els objectius de la nostra investigació es troben per una part la redacció d'una història de la pagesia que defugi i se situï per damunt dels estereotips més recurrents sobre el món rural. Per altra part, i relacionat amb el primer objectiu, el segon és el reconeixement de la subjectivitat històrica dels col·lectius pagesos, és a dir, la visibilització de la seva agència social en la història i l'amplificació de la seva veu subjectiva.

Tanmateix l'objectiu central i a la vegada més concret de la nostra investigació és el millor enteniment del comportament i l'acció col·lectiva duta a terme per la pagesia a l'estat espanyol i al conjunt europeu al llarg dels segles XIX i XX, la qual cosa implica la recerca d'un repertori conceptual i l'establiment d'una procediments metodològics que ens permetin aproximar-nos a les seves causes. És en aquest sentit que en les nostres hipòtesis centrals ens interrogam per la construcció subjectiva duta a terme pels col·lectius pagesos, del coneixement sobre el seu entorn i sobre sí mateixos. En aquest sentit ens plantejam les festes de Sat Antoni celebrades a la vila d'Artà com a un mecanisme de reproducció de la subjectivitat històrica del conjunt de la vila com a col·lectiu pagès. Més concretament, ens plantejam el ritual del cant de l'argument que es realitza en el context de les festes, com a una tecnologia social i una capital simbòlic del qual ha disposat històricament la vila d'Artà com a subjecte per fixar i consensuar la seva pròpia veu col·lectiva unitària.

Des d'aquesta perspectiva, l'èmfasi que posam en aquest primer capítol en les representacions alteritzants de la pagesia que històricament s'han reproduït, i en la concreció d'aquestes representacions en estereotips recurrents, s'explica pel fet que aquest tipus de representació en principi exògena als col·lectius pagesos ha jugat un paper molt important en la reproducció de la seva subjectivitat històrica al llarg del segle XX, com de fet veurem al llarg del conjunt del text de la tesi doctoral i especialment en el darrer capítol de conclusions. Així, un altra dels objectius del present capítol és introduir-nos, encara que només sigui de manera esquemàtica, en les formes de representació alteritzant i estereotipada més característiques que s'han donat de manera persistent al llarg del segle XX.

Mallorca és la poesia, la soledat, és tot el que hi ha de més artístic i més preciós sota el cel, i quin cel! Quin país! Estem encantats

(...)

El pagès mallorquí té dolçor, bondat i costums apacibles... No estima el mal, no coneix el bé. Es confessa, resa i somia sense descans en assolir el paradís, però ignora els vertaders deures de la humanitat. No és més odiós que un bou o un xot, ja que no és més home que els éssers adormits en la consciència del brut

(...)

El pagès mallorquí és supersticiós com un salvatge, però es menjaria els seus semblants sense grans remordiments si fos costum al seu país i no abundàs la carn de porc.

George Sand.
(Mallorca, 1842)

Aquestes paraules de la cèlebre escriptora francesa no fan més que reflectir la visió estereotipada que ella tenia tant de la geografia mallorquina com dels seus habitants. Són extreptes del diari que va escriure sobre la seva estada a la vila de Valldemossa l'hivern de 1842 al costat de Frederic Chopin. (Miró, 2000: 38).¹ Com es pot observar, la representació reduccionista i exagerada del camp i la pagesia que s'evidencia en els fragments citats, oscil·la entre la idealització positiva i l'estereotipació més denigrant i negativa. Les afirmacions serien iniquès i no anirien més enllà de l'anècdota si no fos perquè recauen sobre persones i col·lectius socials ben concrets. Ens estem referint a la població de Mallorca, especialment al col·lectiu pagès.

Però, què entenen quan parlem de “pagesos” o de “pagesia”? Sovint es confon el qualificatiu “pagès” com una categoria socioprofessional, és a dir, es considera que una persona és “pagesa” si es dedica a l'agricultura o la ramaderia. Historiadors com Josep Fontana s'han encarregat de recordar-nos que termes com “pagès”, “camperol” o el castellà *labrador*, han estat

utilitzats històricament no només per fer referència als treballadors del camp, sinó també a aquelles persones que viuen a la ruralia encara que no es dediquin al conreu de la terra (1997: 3-4). La pagesia s'ha entès històricament com allò contraposat a la ciutat i com aquell col·lectiu equivalent a termes més despectius com “rústic” o el castellà *villano*.

A Mallorca s'entén per pagès com aquella persona que viu de l'agricultura o la ramaderia. En el context d'una explotació agrícola tradicional —una possessió— el pagès és aquella persona que la dirigeix i ostenta el contracte d'arrendament amb el propietari de les terres. Aquesta categoria socioprofessional és l'accepció més reduïda amb la qual es dona significat al concepte de “pagès” al camp mallorquí. Tanmateix, a Mallorca també s'utilitza el concepte en un sentit molt més ampli com a sinònim de “rústic”. Es considera a una persona més o manco pagesa en la mesura que viu a un poble més o manco petit, a un lloc més o manco apartat, o fins i tot en la mesura que parla en un accent més o manco característic, per no dir tancat. És en aquest sentit més ampli que qui escriu aquestes línies no pot

¹ Cita original: SAND, G. 1842. *Un hivern a Mallorca*. Palma: Moll, 1993.

evitar sentir-se afectat personalment davant les apreciacions de George Sand que hem citat al començament d'aquest text. L'autora parlava de Mallorca en termes de rusticitat, com una terra de pagesos i pageses, per la qual cosa el seu discurs afecta la percepció de la mallorquinitat que normalment se'ns atribueix a gran part de les persones que poblam l'Illa. En la mesura que la major part dels mallorquins i mallorquines normalment acceptam sense gaires problemes la identitat insular com a identitat pagesa, les paraules de Sand ens afecten, és a dir, incideixen en la percepció que tenim de nosaltres mateixos i del nostre lloc en el món.

Si afirmam això, és per ressaltar la incidència històrica de les opinions i representacions de la realitat que a primera vista poden semblar anecdòtiques o innocents. Pensam que les representacions culturals, i més concretament els estereotips, tenen una profunda influència en societat i una capacitat gens negligible de condicionar i fins i tot canviar el decurs de la història (Chartier, 1991 [2002]: I-II). És en aquest sentit, Jesús Izquierdo ha destacat que a partir dels anys cinquanta, la difusió a l'estat espanyol de l'estereotip estigmatitzador del pagès com a *paleto* a través dels nous mitjans de comunicació de masses com la ràdio o el cinema, es pot plantejar com una de les causes principals de l'èxode rural massiu que es va viure per aquella època, més enllà de motivacions de caràcter individual i instrumental basades en la utilitat econòmica (2001: 760-761). Segons aquest autor *hay indicios suficientemente relevantes para considerar plausible la hipótesis de que fue el despliegue discursivo e institucional del franquismo el que a lo largo de la década de los cincuenta y sesenta permitió asestar la puntilla a las matrices cognitivas que hasta entonces habían constituido al campesinado. Una vez convertidos en ciudadanos, aquellos hombres y mujeres del campo [...] decidieron emprender un viaje sin retorno a la ciudad que finalmente había conseguido apropiarse del alma campesina (Ibid.)*. Si pensam que també és vàlid explicar en termes de representació o discurs fenòmens històrics de tanta

rellevància com els diferents èxodes rurals que s'han donat en la història contemporània d'Europa Occidental, no fa falta dir que la reproducció discursiva dels diferents estereotips sobre la pagesia té una importància cabdal per entendre la història de Mallorca, l'estat espanyol i el conjunt Europeu en els dos darrers segles.

Conviure amb l'estereotip.

Abans de passar a la crítica de la producció historiogràfica a l'estat espanyol sobre el món rural i la pagesia, voldríem introduir al lector o la lectora sobre els diferents estereotips que han recaigut històricament a damunt dels homes i les dones de la ruralia, tant els positius com els negatius. Tanmateix, no pretenem en el present text fer-ne un estudi sistemàtic. Només volem fer un esbós previ. És per això que consideram oportú analitzar els diferents estereotips a partir de les pròpies vivències personals bàsicament per vàries raons. Primer de tot, perquè és una manera alhora completa i resumida de mostrar les especificitats de la difusió i reproducció d'aquesta casta d'estereotips a Mallorca. Al mateix temps, es tracta d'una manera especialment útil d'entendre la seva incidència en el procés de construcció de la identitat mallorquina. Per altra banda, la segona raó per la qual pensam que la narració de les vivències personals és vàlida a l'hora d'analitzar els estereotips que han afectat a la pagesia durant el segle XX és pel fet que d'aquesta manera es pot entendre millor com els mateixos estereotips que es difonen per diferents mitjans afecten les identitats de les persones, tant individuals com col·lectives. Igualment, generen un seguit de conflictes interns que condicionen l'acció social i les polítiques d'identitat dels subjectes afectats.

Abans que res, hem d'explicar que la meva identificació personal amb la pagesia prové en una part important de la meva identificació com a mallorquí. La mallorquinitat s'ha entès històricament — entre qui la comparteix — com una qüestió lingüística en primer terme, que

té unes clares connotacions de rusticitat en un segon pla. A Mallorca, es considera “mallorquina” a la persona que parla de manera fluida la variant insular del català en un dels accents característics de qualcuna de les viles de l’Illa. Parlar d’una manera tan estranya i en un accent tan tancat des del punt de vista de qui no és de l’Illa, fa que s’identifiqui la teva persona amb la pagesia, la rusticitat, el localisme, i fins i tot l’exotisme, sempre des de la mirada de l’altre. La diferència lingüística identifica la mallorquinitat amb el món rural de la pagesia. Parlar mallorquí et fa pagès, vulguis o no vulguis, t’agradi o no t’agradi.

Així mateix, no només és quan obrim la boca que se’ns nota que som pagesos o pageses. Almanco en el context de Mallorca, dir que som de Manacor —el poble on jo particularment he nascut— o de qualsevol altra vila de la Part Forana, ja té unes clares implicacions de rusticitat que afecten la teva identitat, per bé o per mal. A Mallorca s’han diferenciat històricament dos espais de poblament predominants: per una part tenim “Ciutat” en singular, terme amb el qual es fa referència al nucli de Palma identificat amb tot allò que és urbà; per altra banda tenim la “Part Forana” conformada per la resta de la Illa que ha estat tradicionalment identificada amb el món rural, tant les diferents viles com el camp anomenat popularment *foravila*. Encara que el municipi de Manacor compta amb 35.000 habitants i que el seu nucli central en tingui 25.000, ser de Manacor sovint implica una forma d’autorepresentació que s’acosta més al prototipus de “pagès” que no al de “ciudadà” urbà.

Finalment, el darrer motiu per al qual em sent vinculat a la pagesia és la meva ascendència familiar, ja que per part de mare provinc d’una família pagesa en el sentit socioprofessional del terme. Això no només implica un vincle emotiu amb la pagesia, sinó certes experiències i coneixements que es consideren propis del camp. En l’actualitat, a qualsevol vila de la Part Forana de Mallorca és molt comú entre els seus habitants la pertinença a famílies que descendeixen de la pagesia. Moltes

d’aquestes famílies solen conservar qualche trosset de terra de les seves antigues propietats, sovint amb qualche casa de camp incorporada. De vegades, fins i tot hi ha famílies que conserven l’empriu de qualche casa de possessió gran arrendada, en cas que qualcun dels seus membres encara exerceixi de pagès a nivell professional. Per tant, conèixer el camp —conèixer *foravila*— és quelcom encara molt comú i normal a la Part Forana de Mallorca. Encara que es faci feina a una tenda d’ordinadors o a una sucursal bancària, es manté el contacte amb el món de la pagesia a través de l’oci i l’educació a l’àmbit familiar. Aquest coneixement de del camp s’aprèn sobretot a través d’activitats pageses tradicionals que encara es duen a terme de manera limitada a moments extraordinaris del cicle anual. Estem pensant per exemple en les “matances” anuals del porc que s’organitzen normalment a la tardor a una casa de *foravila*. El dia de “matances” se sol matar un porc gras amb l’objectiu d’elaborar els embotits que seran consumits durant tot l’any per la família. Una altra activitat pagesa en la qual molts dels habitants de les viles de la Part Forana hem participat és la collita d’ametlles o garroves que es realitza cada any a finals d’estiu. A tot això s’han d’afegir tot tipus d’activitats recol·lectores com anar a cercar caragols, esclatassangs, espàrrecs, etc. A mig camí entre la feina i la celebració, es tracta de pràctiques que en part cerquen un benefici econòmic ja sigui a través de l’estalvi o de la venda de la producció, però també esdevenen una forma de socialització familiar i un ritual col·lectiu.

Queda clar per tant, que, ja sigui per l’accent en la parla, per la vila de procedència, o per tradició familiar; sempre he percebut els estereotips sobre la pagesia amb els quals he tingut contacte com a estereotips que recauen sobre la meva persona i afecten la meva identitat. De qualche manera sent que hem concerneixen, perquè amb major o menor intensitat m’identific amb la pagesia.

Aquesta identitat rural o pagesa a la qual m'hi sent irremeiablement vinculat — encara que només sigui de manera parcial— mai va suposar cap font de problemes ni hem va plantejar cap conflicte, almanco fins a l'adolescència. Record que quan era un nin percebia nítidament l'estereotip del *paleto* o *baturreo* que es transmetia sobretot a partir dels mitjans de comunicació de masses o el cinema. Per exemple, record un ninot que feia parlar molt sovint per televisió el ventríloc José Luís Moreno que s'anomenava Macario i representava el personatge arquetípic del pagès estúpid incapaç d'enllaçar dos enraonaments seguits. La versió femenina d'aquell personatge era Doña Rogelia, manejada per la ventríloqua coneguda popularment com Mari Carmen. Per altra banda, als còmics de Mortadelo, ambientats a la capital de l'estat, moltes vegades apareixien pagesos *pueblerinos* sempre callats, amb boina i un panet d'embotit ibèric a davall del braç, els quals sovint tenien una actitud irracional i violenta. Tanmateix, segurament va ser el cinema costumista dels anys seixanta el mitjà en el qual es va definir l'estereotip del *paleto* espanyol. Molta gent recorda les pel·lícules com *La ciudad no es para mí*, en la qual l'actor Paco Martínez Soria encarnava a la perfecció l'home pagès d'edat avançada que acabava d'arribar a la ciutat i era incapaç d'entendre el funcionament d'una cosa tan simple com un semàfor.²

Per altra banda, d'al·lot sabia perfectament que en un passat no molt llunyà l'estereotip pagès es convertia sovint en un estigma. Ho sabia perquè, per exemple, mon pare i ma mare m'havien comentat les burles cap a ells dos que segons qui de la vila els va dedicar pel fet que ma mare fos de família pagesa, és a dir, fos *foravilera*. Cap als anys seixanta del segle XX, la tradicional distinció entre gent de vila i gent *foravilera* va agafar una especial significació pel fet que la gent de vila sovint havia rebut una educació més completa que la de *foravila*, ja que els

darrers havien de salvar distàncies considerables per anar a escola i els era molt més difícil. D'aquesta manera, semblava que l'estereotip del pagès ignorant i analfabet es convertia en realitat. És per això que no s'entenia que un al·lot de vila festejés amb una pagesa *foravilera*.

Les meves experiències personals varen ser molt més suaus, però sabia que en moltes situacions no convenia “parèixer de poble”, que suavitzar l'accent quan parlava podia evitar qualque rialla mig dissimulada quan anava a Palma, i que també era important adquirir les aptituds necessàries per saber desfer-se per la ciutat si no volíem convertir-nos en l'encarnació del *paleto* de les pel·lícules dels anys seixanta.

La memòria del passat rural perdut.

Tot i la vivència quotidiana dels estereotips negatius de la pagesia, durant la meua infància, els estereotips positius que percebia al meu voltant superaven amb escreix els negatius, la qual cosa feia que en cap moment m'empegués dels meus orígens pagesos. Al contrari, fins i tot hem sentís orgullós. No només va ser a través de la meua família que se'm va transmetre aquesta visió positiva, sinó també a través d'institucions com l'escola o el club d'esplai de la parròquia de la meua barriada, on acostumava a passar els dissabtes dematí. A escola, a les classes de català, l'*Aplec de rondalles mallorquines d'en Jordi des Recó*, que va recopilar Mossèn Antoni Maria Alcover en el seu moment, va ser insistentment utilitzat com a recurs pedagògic.³ Record que sovint el professor ens llegia una rondalla i després els alumnes havíem de fer-ne un dibuix. Per altra banda, al club d'esplai sovint fèiem representacions teatrals basades en qualque rondalla de l'Aplec. Per paga, els toms de l'edició de les rondalles de l'Editorial Moll omplien gairebé tots els estants de les cases

² Pedro Lazaga (dir.): *La ciudad no es para mí*. Espanya, 1966.

³ ALCOVER, A. M. 1936-72. *Rondalles mallorquines d'en Jordi des Racó*. 24 vols. Palma: Moll.

particulars de bona part de Mallorca.⁴ De fet, regalar aquesta edició de l'Aplec va ser durant molts d'anys un dels regals més usuals amb motiu de primeres comunions, al mateix nivell que els típics compàs o rellotge. A moltes rondalles hi sortien éssers fantàstics, juntament amb prínceps i princeses, però també molts d'herois sovint eren pagesos. Per paga, gairebé tots els contes estaven ambientats en una antiga ruralia mallorquina impossible de situar cronològicament, encara que ben precisa a nivell geogràfic. Aquest passat indefinit i mític, tan pròxim i familiar pel que fa als llocs que hi apareixien, era el context de les annarotades de pagesos curts i amb poques llums, però també era el marc de les heroïcitats de pagesos molt més llestos i valents. Tanmateix, allò que donava una visió més positiva del passat pagès de Mallorca en les *rondaies* era el fet que tota aquella riquesa oral va ser creada o transmesa pels nostres avantpassats pagesos.

A les classes de català, record que també se'ns feia llegir literatura costumista de caire romàntic sobre el passat rural de Mallorca. Per exemple, ens varen fer llegir el llibre de memòries titulat *Minyonia d'un infant orat* de Mossèn Llorenç Riber, en una edició en lletra grossa a càrrec del Santuari de Lluç que a través de la Caixa de Pensions "La Caixa" va arribar a moltes llars de Mallorca, ja que des d'aquesta entitat s'utilitzava el llibre com a regal de promoció.⁵

En aquest relat es feia una descripció idealitzada del camp mallorquí i la seva gent com a persones senzilles, humils i austeres. Llegir alguns dels seus fragments ens pot servir per fer-nos la idea de l'estereotip positiu de la pagesia amb el qual vaig estar en contacte quan era infant: *Fill de pares joves i pobres vaig venir al món. No res tenia ni esperava tenir res [...] La meva riquesa única [...], primerament un respatler de muntanyes blaves i altes [...]. Després un onatge de turons*

⁴ *Ibid.*

⁵ RIBER, L. 1984. *La minyonia d'un infant orat*. Mallorca: Publicacions del Santuari de Lluç.

suavíssims, amb cabellera de pins que anaven en rost a morir a la planura granívola, vestida d'amatlers, de figueres i garroverals [...]. En la llunyania, muntanyoles tapades de verdor; damunt cada muntanyola, un poblet; damunt cada poblet, torterolets de fum; entre els torterolets de fum, un campanar [...]. Dins una casona baixa gairebé aferrada a la robusta noble paret de l'església parroquial, a la plaça mateixa de la vila, una parella de casats novells, alegre i pobra com un parell d'oronelles, acomodaren llur niu de fang i palla [...]. Marit i muller, com no tenien taula, menjaven a mitges pa amb amor, que és més gustós que no pa amb mel [...]. A aquesta original taula rodona no tardà gaire d'arrambar-s'hi un nou cavaller: jo (Riber, 1984:9-11). De qualque manera, el passat rural de la meva família i de Mallorca en general se'm presentava com un món feliç de contacte amb el paisatge i la natura, i on les relacions humanes eren més nues i poc artificioses que en èpoques posteriors. Tot semblava molt més autèntic.

Precisament aquest és el panorama rural que també pintava una de les cançons dels discos de Lluís Llach del meu germà gran que jo també escoltava quan era nin.⁶

*Quan estava tot sol amb la mare,
a l'hivern a la vora del foc
d'una antiga casa catalana,
en un poble petit i polsós,
Que feliç era mare!
Que feliç era jo!*

Així mateix, tinc un especial record per un llibret titulat *Ses matances i ses festes de Nadal* que fou escrit per Mossèn Alcover.⁷ Es tracta d'una lectura a mig camí entre l'etnografia i la prosa rondallística en la qual el conegut folklorista descrivia com es feien les

⁶ Lluís Llach. 1968. *Les Seves primeres cançons*. Barcelona: PDI, 1991.

⁷ ALCOVER, A. M. 1915. *Ses Matances i ses festes de Nadal*. Palma: Moll, 1957.

matances i es passaven les festes de Nadal a una antiga casa de possessió mallorquina. Era un món on la pobresa era sinònim d'austeritat, no de misèria; en el qual no hi havia doblers per comprar gaires coses o dotar-se de moltes comoditats, però mai no es passava fam. L'austeritat material contrastava amb la riquesa i l'exuberància de la cultura popular de creació i transmissió oral. La festa i el contacte personal distès caracteritzaven aquell passat rural de Mallorca. Era un món amb un llenguatge molt ric i complex que en part s'havia perdut; un món ple de cançons, balls, jocs, representacions teatrals improvisades, sopars i dinars rituals, menjars típics i fruita molt més bona que la d'ara.

La imatge del món rural que sorgia d'aquell llibret pareixia talment una d'aquelles grans vinyetes plenes de menjar, alegria i bon humor amb les quals Goscinny i Uderzo els agradava acabar les aventures d'Astèrix i Obèlix. M'estic referint a aquelles vinyetes en les quals es representava tota la gent del llogaret gal celebrant l'arribada dels aventurers protagonistes de la història.⁸

Molts dels jocs i representacions teatrals que descriu Mossèn Alcover en el seu llibre sobre les matances i les festes de nadal, varen ser utilitzats pels meus monitors i monitores d'esplai per amenitzar les vetllades dels campaments que organitzava el club a l'estiu a un pinar que es trobava just a davant d'una casa de garriguer. Per altra banda, moltes de les cançons que cantàvem a aquests campaments eren extretes del *Cançoner popular de Mallorca* arreplegat pel pare franciscà Rafel Ginard.⁹ No fa falta dir que aquesta visió que agermana món rural i cultura popular no és un fenomen propi de Mallorca o dels còmics d'Astèrix i Obèlix. De fet, a l'àmbit d'Europa Occidental sempre s'ha vist el món rural com un santuari i alhora una reserva de formes de cultura popular tradicional: *El mundo*

agrario constituye [...] una sustantiva parte de la estructura social y una importante reserva de vitalidad para todo conjunto tradicional de formas culturales (Uria, 2003b: 96).

Sovint, vaig posar a prova les descripcions nostàlgiques i idealitzades de Mossèn Alcover sobre les matances i les festes de Nadal, contrastant allò que estava escrit al llibre amb els records de ma mare, que sempre havia viscut a una casa de possessió o una altra abans de casar-se amb mon pare. Gairebé sempre la descripció alcoveriana passava amb nota la prova de verificació i ma mare em confirmava la versió del llibre, encara que amb certes matisacions o qualche afegitó. De fet, la visió nostàlgica i romàntica del passat rural de Mallorca transmesa en les recopilacions dels folkloristes i en la literatura costumista sempre ha estat reafirmada per la gent pagesa amb qui m'he topat. Frases del tipus “abans mos ho passàvem molt bé i sense fer mal a ningú” o “antigament no teníem gairebé res però érem molt més feliços perquè mos sabíem conformar” han estat habituals en les converses amb les meves padrines –àvies— o els meus concos –oncles— més vells. Sembla que almanco a Mallorca, la diversió, l'alegria, l'austeritat, la humilitat i la bondat han esdevingut senyes d'identitat de la pagesia assimilades pels propis protagonistes.

Així mateix, moltes de les històries que hem contaven els meus familiars desmentien en gran part aquesta visió idíl·lica de la ruralia que ells mateixos defensaven. Quan ma mare em contava les nits d'insomni de la meva padrina quan el padrí agafava el carro per anar a moldre el gra no declarat a les autoritats franquistes i s'arriscava a ser arrestat per la guàrdia civil, m'adonava que la vida pagesa que duien els meus avantpassats no era sempre, ni tan feliç, ni tan divertida. Quan els meus concos hem contaven la facilitat amb la qual es podia subornar a la guàrdia civil amb un simple sopar els vespres en els quals ells mateixos anaven a descarregar tabac de contraban a les cales pròximes a les cases

⁸ Goscinny i Uderzo: *Asterix*. Barcelona: Grijalbo, 1979.

⁹ GINARD, R. 1960. *El cançoner popular de Mallorca*. Palma: Moll.

de possessió on estaven, la suposada bondat i innocència immanent al fet de ser pagès s'evidenciava com un simple estereotip. Finalment, la suposada pau i tranquil·litat del camp es descobria davant meu com una falsedat quan veia que el meu conco Antoni –pagès de professió— se'n reia dels visitants que s'apropaven a la possessió a la recerca de la tranquil·litat i serenor per llegir, reflexionar o trobar-se amb sí mateixos. Era ben evident que el meu conco quan mirava al camp no trobava ni pau ni tranquil·litat, sinó una estressant llista de feines per fer que mai s'acabava.

Tot i les nombroses contradiccions, sembla ser que aquesta casta d'estereotips positius sobre la pagesia han funcionat, i en qualche moment o altra han estat apropiats pels mateixos pagesos i pageses. Segurament és preferible veure's com una font bondadosa i generosa d'amor senzill i saviesa popular, si l'altra única opció és la de considerar-se un *paleto*. Si parlem de la transcendència històrica de l'estereotip positiu del pagès mallorquí segurament ens hem de fixar en el *Die Balearen* que va escriure l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria durant la seva estada a l'Illa als decennis 1860 i 1870.¹⁰ Es tracta d'una descripció romàntica acuradíssima de les Illes Balears que ha servit de referència per a folkloristes mallorquins posteriors en el seu esforç per captar les preteses essències de la pagesia de l'Illa.

La visió que tenia l'Arxiduc de la població camperola de Mallorca contrasta amb les apreciacions gairebé contemporànies de George Sand que hem citat al començament del present text. Per a l'aristòcrata viatger austríac allò que caracteritzava als mallorquins era la tranquil·litat, l'alegria, el respecte, la gratitud, la fidelitat, la sensibilitat i en definitiva la bondat: *Los mallorquines suelen tener un carácter más afable y tranquilo que los ibicencos. Hombres y mujeres se distinguen por su manera de ser alegre, abierta y comunicativa. Son respetuosos con sus superiores y saben*

mostrarse agradecidos por los favores recibidos. Su innata bonhomia los hace solidarios del prójimo menos afortunado. Se los tiene por amigos fieles, y el amor por sus mujeres e hijos se manifiesta a veces de un modo exagerado (Habsburg-Lorena, 1871 [1985]: 177). Hem d'aclarir primer de tot que quan l'arxiduc parlava dels mallorquins feia referència sobretot a la població pagesa. De fet, l'autor assimilava la població de l'Illa amb la pagesia a partir de pressupòsits de caràcter físic-racial i cultural: *La fuerte constitución de los mallorquines, su sobriedad y la sencillez de sus costumbres los hacen gentes ideales para el campo* (*Ibid.*: 179-180). L'estereotip positiu de la pagesia de Mallorca es va seguir definint en el text de l'Arxiduc a partir d'atributs com la serenor, ingenuïtat, puresa, seriositat, integritat o naturalitat: *Los mallorquines carecen de ese carácter fogoso tan típico de otros pueblos del sur; pero se distinguen por su buen sentido común, que aflora en las ocasiones más variadas, y por su buena dosis de ingenuidad, características que les confieren un tenor serio y un tanto infantil a la vez, extremadamente atractivo, e incluso conmovedor a ojos del foráneo. Encontramos en Mallorca al hombre puro e íntegro, libre de toda artificiosidad. Muchas veces me ha sido dado oír de boca de aquellas buenas gentes del campo manifestaciones que no han hecho sino corroborar esto. De hecho, lo que más me alegraba el corazón era su confiada naturalidad* (*Ibid.*: 179). De qualche manera, mentre George Sand comparava els pagesos de Mallorca amb animals, l'Arxiduc Lluís Salvador ho feia amb infants, amb tot allò d'humanitat positiva que comportava als seus ulls la ingenuïtat i naturalitat de la infantesa.

Tanmateix, l'Arxiduc tenia la percepció que la bondat i la innocència de la pagesia a Mallorca s'anava perdent amb el pas del temps, tot i conservar-se en gran part: *Aunque haya disminuido considerablemente la moralidad en el curso de los últimos cincuenta años, la Isla sigue siendo ejemplar en este*

¹⁰ Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria. 1871. *Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca (Parte general)* Moll: Palma, 1985.

aspecto (*Ibid.*: 181). Sovint a la visió idealitzada i positiva de la pagesia tradicional s'ha combinat amb una visió negativa de la ciutat i la progressiva expansió dels seus costums. La ciutat ha estat representada com el regne del maligne, com un món que perverteix la innocència i bondat natural dels pagesos i les pageses, és a dir, la seva moral cristiana alhora tan bàsica i tan pura (Mayayo, 1995: 27-28). De fet, si ens fixam en les cartes que Antoni Maria Alcover enviava a la seva família en la seva època de seminarista a Palma, es poden percebre els prejudicis de que el jove clergue folklorista tenia envers al món urbà i modern (Janer Manila, 1996: 24). El jove Alcover parlava de l'abundància de menjar del camp i la fam pròpia de la ciutat, de la bondat de la vida pagesa en comparació a la perversió del món urbà. En aquest sentit, no és estrany trobar en aquestes cartes frases com: *noltros no som gent dolenta com tots voltros ciutadans* (Citat a *Ibid.*).¹¹

Aquest és en general el context cultural en el marc del qual històricament s'ha percebut la modernització del camp a Mallorca com un procés de corrupció i decadència. De qualque manera, s'entenia la història a partir d'una narrativa de la degeneració moral de la humanitat. En aquest sentit, Raymond Williams ha observat com aquesta visió de la dinàmica històrica està profundament arrelada en el pensament occidental ja des de l'Antiga Grècia i la tradició religiosa judeocristiana (1973 [2001]: 71). El mite de la primigènia edat d'or a la Grècia clàssica –proseguida de les successives edats de plata, bronze, coure i ferro—; la idealització de la vida camperola arcàdica a la literatura pastoril i bucòlica del món clàssic; o la tradició judeocristiana del paradís perdut; no són més que diferents versions d'una concepció comú de l'evolució de la humanitat a través del temps. El mateix Williams ha assenyalat com aquesta casta de mite ha estat utilitzat al llarg de la història tant per defensar l'*statu quo* social com per

legitimar rebel·lions de caràcter reactiu (*Ibid.*).

L'estereotip negatiu del món urbà és ben estès a Mallorca i es basa en la contraposició entre Palma –“Ciutat”— i la Part Forana. “Ciutat” és el lloc on havien residit des de sempre els “botifarres”: l'aristocràcia absentista de l'Illa lligada en molts casos a l'administració pública. Es tracta d'un col·lectiu considerat netament urbà i que havia estat històricament procliu a abandonar la parla mallorquina a favor del castellà com a estratègia de distinció i manteniment de l'estatus social. L'estereotip del “botifarra” és precisament el contrari a les virtuts que per exemple l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria atribuïa a la pagesia. El “botifarra” i el ciutadà en general és considerat altaner, ambiciós, presumptuós, fatxenda, fals i fins i tot mentider.

El manteniment de la distinció entre Ciutat i Part Forana ha arribat fins als nostres dies en part a través de la reproducció de la memòria històrica de la revolta forana i el mite del seu líder Simó Ballester “Tort”. La revolta forana va ser una rebel·lió antifiscal de les classes mitjanes pageses contra l'alta noblesa de Ciutat que controlava l'administració de l'estat a Mallorca. Tanmateix, ha estat recordada amb el temps com l'aixecament de la Part Forana contra Palma. La circumstància que Simó “Tort” fos nascut a Manacor ha fet que sigui precisament en aquesta vila on el seu mite s'hagi mantingut més viu. El seu nom no només és el d'una de les escoles públiques de la vila, sinó també el de qualque cooperativa agrícola i ha estat reivindicat per al sindicat agrari Unió de Pagesos. El cantautor Manacorí Guillem d'Efak en la seva *Cançó de Son Coletes* editada per primera vegada l'any 1967 seguia difonent el mite de la revolta forana i l'utilitzava com a forma soterrada de fer oposició antifranquista. La seva lletra comença així:¹²

¹¹ La cita està extreta de l'epistolari familiar. Carta de 25-II-1882, a *Llegat Alcover*. Palma: Moll.

¹² Guillem d'Efak: *Sa cançó de Son Coletes*. Barcelona: Concèntric, 1967.

*L'any mil quatre-cents cinquanta
fou pitjor que es de sa fam.
"Els rics mengen pa de xeixa",
diuen ses dones plorant.
"Els rics mengen pa de xeixa
i per noltros sols no hi ha mestall"
Lo tort Ballester ho escolta
i li envest cap a Ciutat.*

*I era una colla de veure,
tots eren manacorins,
fent-se costat un amb l'altre
anaven arreplegant amics.
Si coratge té en Mates,
més en Fullana i en Gil,
en Nadal i en Mascaró,
en Guinovart i en Fornit.
Lo Tort Ballester els comanda
perque era el més decidit*

Les connotacions identitàries d'aquesta cançó en clau de foranitat –Part Forana— o manacorinitat –Manacor— no s'entenen en tota la seva profunditat si no es té en compte la familiaritat dels llinatges dels revoltats, dels més comuns a Manacor i al conjunt de la Part Forana. D'aquesta manera, la lletra aconsegueix enfortir els vincles emocionals entre la població actual de la Part Forana i els revoltats de fa més de cinc segles.

Curiosament, en el context de la Part Forana de Mallorca i amb posterioritat als anys seixanta del segle XX, l'apropiació de la narrativa de la degeneració ha ubicat a aquelles persones que la comparteixen a l'esquerra de l'espectre polític de l'Illa, a aquells que s'autoanomenen "progressistes". A les viles rurals de Mallorca ser d'esquerres sovint significa defensar l'antiga riquesa cultural, lingüística, ecològica i paisatgística de la Mallorca rural del passat; davant l'empenta del progrés –entès com un fals progrés— de la industrialització turística, la construcció de l'estat-nació espanyol i la homogeneïtzació cultural que comporta l'expansió dels mitjans de comunicació de masses. A aquesta esquerra se li ha oposat històricament a Mallorca una dreta entusiasta del desenvolupament econòmic i no gaire partidària de reflexionar sobre les

conseqüències socials, ecològiques o culturals que això comporta (Marimon i Ramis, 2002: 39). Podem pensar que l'esquerra a la Part Forana sorgeix en gran part de l'adopció d'un estereotip positiu del món rural que desemboca en propostes de defensa del "país" –entès com a conjunt territorial i cultural— davant les agressions d'una concepció entusiasta de modernització sense límits.

En aquest sentit, pensam que és especialment significativa la lletra d'una cançó d'un grup de rock dur "radical" de Manacor –*Tot és en va* de Tots Sants— que acostumava a escoltar quan era adolescent. Es tracta d'una cançó en la qual es lliga la terra –el paisatge rústic— i la llengua en la identitat del "poble mallorquí" i es reivindica la seva conservació. En aquesta cançó es poden escoltar versos com els següents:¹³

*N'hi ha molts des nostros
que reneguen de sa mare,
passat Sant Jordi,
ja no en vull sentir a parlar
I es que venen de defora
mos trepitjen.
Si d'això se'n diu poble
estam ben arreglats.*

*I mentrestant,
tots hem deixat morir sa terra .
Tant sols amb una llengua,
un poble no pot respirar
Qui no estima sa terra
no es pot fer respectar.
Ara sa terra és morta.
Ara tot és en va*

Per entendre-la de tot, la cançó s'ha d'explicar. L'estrofa comença parlant d'aquells membres del "poble mallorquí" que reneguen dels seus orígens col·lectius entesos en termes de pagesia i llengua autòctona. En el segon se'ns fa referència a la localitat de Sant Jordi, que és el darrer llogaret abans d'arribar a la ciutat: Palma. Es tracta per tant de la frontera entre la Part Forana i Palma. A partir

¹³ Tots Sants: *Ja m'ho temia*. Barcelona: Picap, 1992.

d'aquests pressupòsits s'entén que allò que ens diu el segons vers de la primera estrofa reproduïda és que a Ciutat els que reneguen de sa mare són molt més nombrosos que a la Part Forana. D'aquesta manera l'estereotip del “botifarra” que renega dels seus orígens provincians per aconseguir l'ascens social apareix de manera indirecta en la cançó. Si es té en compte això, es pot comprovar en els versos següents com els trets definitoris del “poble mallorquí” – terra i llengua, vives i conservades— se situen geogràficament a l'àmbit rural de la Part Forana.

En aquest sentit, no podem oblidar que, com ha assenyalat Raymond Williams, el terme *country* –país— ha lligat el concepte de nació amb el seu territori i més concretament amb l'àmbit rural. D'aquesta manera, el camp –la seva població i el seu paisatge— acaba ocupant un lloc central en la representació de la nació (1973 [2001]: 25). També hem de tenir en compte que a la majoria de països llatins el terme “país” té la mateixa arrel etimològica que el terme “pagès”. Per tant, no ens ha d'estranyar que les propostes de defensa del “país” que a la Part Forana de Mallorca s'entenen com a propostes d'esquerres, hagin sorgit de la visió positiva i certament estereotipada del passat rural de l'Illa i de l'adopció d'una narrativa de la degeneració a partir de la qual s'entén l'evolució històrica dels darrers segles com a perjudicial, almanco amb relació a certs aspectes. Aquestes propostes es concreten en la defensa de territori verge o rústic davant les agressions urbanístiques que ha provocat la industrialització turística; la defensa de la llengua catalana en la seva variant mallorquina davant la homogeneïtzació lingüística que comporta la construcció de l'estat-nació espanyol i l'expansió de la cultura de masses; o la defensa de les particularitats culturals, encara que siguin només de caràcter folklòric, davant l'empenta estandarditzant del procés de globalització.

La Història contemporània d'Espanya.

Si l'estereotip positiu del passat rural de Mallorca m'havia ubicat políticament en

una esquerra en certa manera reaccionària davant aquells processos de canvi històric que pareixen dominants, el fet d'estudiar història a l'ensenyament secundari em va desvelar la tradició d'una esquerra amb uns pressupòsits gairebé contraposats. El meu primer contacte seriós amb la historiografia acadèmica de l'estat espanyol segurament va ser a través de l'assignatura de geografia i història d'Espanya que se'm va impartir al tercer curs de l'antic BUP. Per tant, va ser en el marc de l'educació pública institucional – més concretament dels estudis d'història que s'impartien— que vaig descobrir una visió del passat rural de l'estat espanyol notablement diferent a l'estereotip positiu que se m'havia transmès fins a aquells moments.

Si fem una ullada al llibre de text que utilitzàvem en aquell temps –aprovat pel MEC l'any 1981—¹⁴ podem observar la influència lògica de la historiografia que va predominar a les dues dècades anteriors a la publicació del llibre. Es tracta de l'obra d'historiadors com Jaume Vicens Vives, Manuel Tuñón de Lara o Miguel Artola. Aquests autors es trobaven en el camí que anava de la historiografia liberal hereva del regeneracionisme a una historiografia marxista que tot just acabava d'aterrar a les facultats de l'estat. Es tractava d'una historiografia centrada en els temes que en aquell temps estaven més en boga: la crisi de l'Antic Règim, la revolució burgesa, o les dificultats de l'estat espanyol per assolir la modernització política i econòmica a la qual se suposava que havien arribat plenament els altres estats europeus.

Sobre aquesta historiografia que durant tant de temps va predominar a les facultats de l'estat, s'ha destacat la decisiva influència de les línies interpretatives d'un marxisme de caire althusserià que gairebé no havia tingut en

¹⁴ BALANZÀ, M.; BENEJAM, P.; LLORENS, M.; ORTEGA, R.; ROIG, J. 1981. *Ibérica. Geografía e historia de España y de los países hispánicos*. Barcelona: Vicens-Vives, 1984

compte el bagatge teòric hereu de l'obra de Gransci, ni s'havia fet ressò de l'obra d'E. P. Thompson (Uría, 2003a: 17). Per tant, podem pensar que es tractava d'un marxisme estructuralista bastant reduccionista que explicava el decurs de la història de manera predeterminada a partir de la idea del canvi històric com a progrés que s'assolia mitjançant la lluita de classes.

En aquest context, no és d'estranyar que la visió que el llibre de text de batxillerat hem va donar de la pagesia fos pràcticament la inversa de la que havia rebut des d'altres canals. Per exemple, el llibre relatava les conseqüències de les polítiques desamortitzadores de l'estat liberal com la consagració dels latifundis dels grans terratinents procedents de la noblesa i la burgesia urbana, o la proletarització de la pagesia en una gran massa de jornalers que va veure com empitjorava progressivament la seva situació (Balanzà, *et al.*, 1981 [1984]: 218). Per altra banda, el tema 22 del llibre es titulava *Economía y sociedad: 1914-1936* i es presentava ple de quadres estadístics fruit d'estudis quantitius sobre la propietat agrària i la producció agrícola. En aquest tema, es pot trobar un apartat que es titula *El problema agrario* en el qual es destaca *la existencia en todo el país de una gran masa de campesinos pobres formada por pequeños arrendatarios y propietarios y la persistencia de un fuerte contingente de jornaleros miserables en el sur del país* (*Ibid.*: 278).

D'aquesta manera, se suposava que els meus padrins i padrines, almanco en els seus primers trenta anys de vida, no havien estat una família pagesa feliç que cantava i ballava al voltant del foc, al mateix temps que treballava la terra perquè donàs fruit. El llibre de text d'història hem deia que els meus padrins i padrines formaven part d'una massa de pagesos empobrits que patien un greu problema de manca de terra en propietat, la qual cosa només es podia resoldre mitjançant una reforma agrària o una revolució social.

No fa falta dir que les tesis que irremeiablement defensaven el llibre de text que vaig utilitzar a batxillerat han estat durament criticades per la historiografia

posterior. Per exemple, s'ha qüestionat la interpretació social del món agrari basat exclusivament en esquemes simples de propietat i producció (Millán, 2000b: 98). També s'ha retret la interpretació del món rural de l'estat espanyol en termes duals de classe a partir de la contraposició entre el pagès i el senyor. Igualment ha estat qüestionada la utilització de les hipòtesis basades en la suposada "via prussiana" de reforma agrària liberal. Segons aquest model, amb la reforma agrària liberal duta a terme al segle XIX, les antigues propietats senyorívols simplement es convertiren en les propietats privades de la mateixa elit terratinent, amb els efectes lògics de proletarització de la pagesia (*Ibid.*)

La historiografia dels anys setanta i part dels vuitanta a l'estat espanyol va fer poca cosa més que reproduir el discurs dels intel·lectuals regeneracionistes de principis de segle pel que fa a la història del món rural contemporani. En aquest sentit, s'ha esmentat que la visió "decadentista" del món rural de l'estat espanyol, tan present en el discurs del regeneracionisme de principis de segle XX, es basa en part en l'aplicació a tot l'estat del model agrari que imperava a Andalusia Occidental i a bona part d'Extremadura. Segons Francisco Cobo Romero *para esta última interpretación, el fracaso de las incipientes experiencias industrializadoras y la acentuación del latifundismo y del desigual reparto de la propiedad de la tierra como consecuencia de los procesos desamortizadores, así como la escasa modernización de la agricultura, habrían dado como resultados más visibles la creciente polarización de la sociedad rural andaluza a lo largo del siglo XIX y comienzos del XX, y la intensificación del conflicto protagonizado, principalmente, por ricos propietarios agrícolas enfrentados a una vasta legión de jornaleros hambrientos* (2000: 119). No fa falta dir que aquesta visió de la societat agrària basada en l'enfrontament inevitable entre terratinents i jornalers era molt còmoda en el marc dels esquemes marxistes predominants.

Per altra banda, s'ha assenyalat abastament que la idea del retràs de l'economia agrària que s'ha mantingut durant tant de temps, ha estat una interpretació fruit de la miopia produïda per l'aplicació d'esquemes preconcebuts. El fet que el creixement econòmic al món agrari no seguís durant el segle XIX i principis del XX els esquemes més ortodoxos de formació capitalista, va impedir a molts historiadors poder valorar el desenvolupament que es va produir al món rural de l'estat per aquella època. Més recentment s'ha demostrat que el sector agrari va tenir un vigor i una integració mercantil notable, sobretot des de finals del segle XIX (Gallego, 1998: 25-30). En aquest sentit, s'han ressaltat els processos de canvi i creixement productiu en l'agricultura durant tot el segle XIX, la qual cosa desmenteix els vells esquemes interpretatius que veien les explotacions pageses com a residus feudals, la ineficiència de les quals s'agreujava per les deficients polítiques institucionals. Sorprenentment per a molts, aquesta casta de creixement econòmic de caràcter específicament agrari, es basava en la unitat productiva de caràcter domèstic i familiar, la fragmentació de les explotacions, l'alta inversió en treball i mà d'obra més que no en tecnologia, i la flexibilitat en la mercantilització dels productes. De fet, per al cas de Mallorca, els estudis de Carles Manera demostren la vitalitat i el dinamisme de l'economia agrària Mallorquina, almanco entre les darreres dècades del segle XIX i 1936 (2001: 297-299).

Amb relació a això, arribam a la conclusió que els meu padrins pagesos no vivien una situació tan desesperada ni tan tràgica com hem feien pensar els esquemes d'interpretació de la historiografia espanyola dels anys setanta i part dels vuitanta que es veien reflectits en el llibre text d'història d'Espanya que utilitzàvem quan cursàvem els estudis de secundària.

Miserabilisme i populisme

La visió predominant que vaig tenir del passat pagès de la meua família durant

els meus anys d'adolescència mentre cursava els estudis de secundària, va ser la d'una època i un medi —el rural— plens de privacions, desigualtats i patiments. Salvant les distàncies, i matisant els aspectes més dramàtics, la meua visió dels orígens rurals de la meua família es va invertir respecte a l'imaginari positiu que se m'havia transmès amb anterioritat. Ara, em semblava un món més semblant al panorama descrit en la pel·lícula *Los santos inocentes*, basada en la novel·la homònima de Miguel Delibes.¹⁵ Basta fixar-se amb el personatge d'aquest film que encarnava l'actor Paco Rabal per donar-nos compte de l'extrem al qual pot arribar l'estereotip del pagès miserable i ignorant sense allunyar-se massa de la realitat. El personatge de Paco Rabal en aquell film era el de un pagès vell i curt que tenia una milana com a millor amiga i es pixava les mans de bon dematí per tenir-les calentes per mor que el fred les hi tallava. De fet, amb l'objectiu de reflectir la realitat del món rural a l'estat espanyol, el director Luís Buñuel va gravar el seu documental tremendista i ple de misèria sobre la situació econòmica i sanitària a la comarca extremenya de Las Hurdes.¹⁶ Aquesta era la imatge que se'm transmetia del passat rural de l'estat espanyol.

Aquesta casta de representació extrema de la pagesia i el món rural no només es transmetia a través de la literatura i el cinema més culte, sinó que també la podia percebre en les lletres dels grups de rock dur radical que escoltava. Record la lletra de la cançó *Campo amargo* del grup Barricada en la qual es feia ressò de les vagues de fam dels jornaleros de la vila sevillana de Marinaleda per aconseguir la propietat de les grans finques de la vila a principis dels anys vuitanta.¹⁷

¹⁵ Mario Camus (Dir.): *Los santos inocentes*. Espanya, 1984.

¹⁶ Luís Buñuel (Dir.): *Las Hurdes. Tierra sin pan*. Espanya, 1932.

¹⁷ Barricada: *No hay tregua*. Madrid: RCA, 1986.

*Andalucía punto de explosión,
fincas robadas por algún cabrón.
De cara al mundo sabor español,
el noble toro, sombrero cordobés,
castañuelas de marfil.
Fiesta en Marbella, diamantes de verdad,
condesas rubias, braguitas de algodón.
Marinaleda no puede soportar,
huelga de hambre por un trozo de pan.
El contraste es descarao.*

A la cançó es denuncia la imatge idíl·lica i folklòrica del camp andalús com a falsa i ressalta la cruesa del contrast entre la misèria en la qual vivien els jornalers de Marinaleda i la opulència que representava la ciutat de Marbella.

Podríem dir que aquesta visió tan crua i pretesament realista del món rural, s'ajusta al prototipus "miserabilista" de les classes populars, en el sentit del terme que Claude Grignon i Jean-Claude Passeron varen utilitzar en la seva crítica a les aproximacions més clàssiques de la sociologia a la cultura popular (Zubieta *et al.* 2000: 99 i 105).¹⁸ Aquests autors utilitzaven el terme "miserabilista" per denominar aquella visió de la subalternitat social i cultural que posa l'accent en la situació de deficiència, carència i dependència de tot allò que és "popular" respecte allò que és dominant. A la visió "miserabilista" s'hi oposa segons Grignon i Passeron, el prototipus "populista", amb un ímpetu propi per invertir la valoració del "poble" com a subjecte històric, l'agència del qual es considera creativa i positiva. Aquesta darrera versió és criticada pels autors pel fet que pren la cultura popular o les classes populars —en el nostre cas la pagesia— com un ens autònom i aïllat de la societat i sovint oblida les relacions de domini i subordinació que les lliguen amb altres grups socials (*Ibid.*: 103). Com ja hem vist, va ser precisament en la meua infantesa —a través de la família, el club d'espai i les classes de català a primària—

quan se'm va inculcar una visió del passat pagès de Mallorca que podríem considerar "populista", si seguim els esquemes de Grignon i Passeron.

De la manera que ho varen fer Grignon i Passeron, Josep Fontana ha denunciat que la major part de la producció historiogràfica a l'estat espanyol ha tractat el món rural a partir d'estereotips reduccionistes —positius o negatius— afirmant que els col·lectius pagesos *sólo suelen aparecer como víctimas del hambre, protagonistas de irracionales furros colectivos o elementos decorativos que añaden una nota de color folclórico* (1997: 8). En aquest sentit, podem pensar que el "miserabilisme" i el "populisme" són dues formes d'aproximació a les classes populars que s'han acabat convertint en els dos estereotips que han marcat la visió amb relació a la pagesia de la historiografia acadèmica espanyola de les darreres dècades.

És important esmentar que dins la categoria "populista" Grignon i Passeron incloïen l'aproximació marxista a les classes populars pel fet que segons ells aquest bagatge teòric posa un èmfasi exagerant en l'agència social del proletariat, al mateix temps que nega les divisions internes en el seu sí en nom de la unitat d'acció de la classe obrera (Zubieta *et al.*, 2000: 99). Sempre dins l'àmbit que els dos pensadors francesos emmarquen com a posicionaments "populistes" amb relació a la subalternitat, nosaltres podem situar-hi la subdivisió que Raphael Samuel va fer anys abans entre la versió dretana del terme "poble" i la que ell anomenava marxista o radical-democràtica (1984: 23-24). Segons aquest autor, la versió esquerrana del populisme implica posar l'accent en el conflicte entre classes i en la lluita política, mentre que la dretana posa èmfasi en la vida en família, l'harmonia social i la reciprocitat de la vida tradicional. Segons aquest historiador marxista, la visió dretana d'allò considerat popular *es decididamente antimoderna y muestra la vida urbana y el capitalismo como*

¹⁸ Obra de referència: GRIGNON, C.; PASSERON, J. C. 1989. *Lo culto y lo popular. Miserabilismo y populismo en sociología y literatura*. Buenos Aires: Nueva Visión, 1991.

intrusiones extrañas en la sociedad organizada que astillan las seculares solidaridades de la vida tradicional (Ibid.: 24). Encara que Samuel reconeix que el marxisme comparteix amb el liberalisme l'explicació de la història a partir d'una narrativa del progrés, posa èmfasi en el fet que tant la versió dretana de la història popular com l'esquerrana coincideixen amb bastants punts, en la mesura que es tracta de postures igualment populistes. Per exemple, les dues versions comparteixen un patrimoni de primitivisme romàntic i celebració de tot allò que és natural, ingenu o espontani.

Allò que per a nosaltres és vertaderament significatiu és que Samuel es fa ressò d'una tradició de pensament que associa el poble com a classe i agent de futur al món urbà, mentre la pagesia es relaciona amb formes de comunitat rural interclassista més pròpies del passat. Aquesta línia de pensament posa èmfasi exclusivament en la subjectivitat història de les classes subalternes de la ciutat —sobretot la classe obrera— abocant a la població del camp a un paper de residu feudal sense cap tipus de capacitat d'incidència històrica davant l'empenta del progrés. En tracta d'un esquema interpretatiu bastant simplista que Jorge Uría ha descrit molt encertadament: *lo tradicional se asocia a manifestaciones de fuerzas sociales de un pasado remoto que pierden operatividad en el presente; de formas culturales fosilizadas e inmóviles ante el avance de la sociedad contemporánea; o de mecanismos que, vinculados con fuerzas sociales de otro tiempo, tienden automáticamente con sus actitudes conservadoras a sancionar el orden social existente y a penalizar su subversión* (2003a: 18).

És precisament aquest esquema interpretatiu de les visions populistes de la realitat social allò que classifica a la dreta de l'espectre polític els valors, els mites i els estereotips que personalment em vinculen a l'esquerra política en el context concret de la Part Forana de Mallorca de finals de segle XX. En aquest sentit, el mite del passat rural tradicional de Mallorca que ofería la possibilitat en el present de fer una crítica a l'estat, la

industrialització, l'individualisme o la cultura de masses; hem situava com una persona de dretes quan em veia reflectit al mirall de la producció historiogràfica de caràcter marxista estructuralista que ha predominat a l'estat espanyol almanco durant els decennis dels setanta i vuitanta.

L'assimilació de la idea marxista de "poble" com a classe social i agent polític que de qualque manera era subjacent en la història d'Espanya que em varen ensenyar a l'educació secundària, em feia pensar en la lluita de classes a través de canals polítics com l'única forma possible d'agència social dels meus avantpassats pagesos. A partir d'aquests pressupòsits, pensava que als pagesos i pageses de l'estat espanyol els corresponia lluitar contra els propietaris de la terra que treballaven per fer-se amb el principal mitjà de producció del camp: la mateixa terra. Així, suposava que la única cosa que tenia sentit racional era la seva militància a partits i sindicats d'esquerres i el seu suport a règims com la Segona República que contemplaven certes mesures de reforma agrària.

A partir d'aquests esquemes d'interpretació del meu propi passat, personalment vaig començar a identificar-me de la mateixa manera que ho feia el grup de rock radical La Polla Records quan cantaven el següent:¹⁹

*Somos los nietos de los obreros
que nunca pudisteis matar,
Por eso nunca, nunca votamos
a Alianza Popular,
ni al PSOE, ni a sus traidores,
ni a ninguno de los demás.
Somos los nietos
de los que perdieron la guerra civil.*

Des del punt de vista d'un marxisme estructuralista dut al darrer extrem, personalment em podia considerar net d'obrers pel fet que els meus padrins pagesos no eren propietaris del seu principal mitjà de producció: la terra. Com que el Règim de la Segona

¹⁹ La Polla Records: *No somos nada*. Iruña: Oihuka, 1987.

República i els sindicats d'esquerres eren partidaris d'una reforma agrària, és a dir, de donar la terra com a mitjà de producció a qui la treballava —els pagesos—, jo vaig interpretar la guerra civil en termes de lluita de classes. En aquest sentit, podia pensar que els meus padrins varen perdre la guerra civil de 1936 pel fet que de la seva condició obrera i pagesa al mateix temps.

Tanmateix, la memòria del passat familiar transmesa oralment xocava de manera frontal amb aquestes interpretacions tan simplistes. Els meus padrins mai es varen considerar a sí mateixos obrers i no varen tenir la percepció en cap moment d'haver perdut la Guerra Civil. Jo sabia perfectament que ni el meu padrí ni la meva padrina havien estat mai d'esquerres tot i ser pagesos arrendataris. Quan jo interrogava ma mare per saber perquè els seus pares no havien donat suport a un règim com la Segona República que promulgava una reforma agrària a partir de la qual qui treballava la terra tenia la oportunitat d'accedir-hi a la propietat, ma mare em responia que al meu padrí ja li anava bé el fet de repartir millor els bens materials, però els rojos cremaven esglésies i mataven capellans. Parlant amb els meus familiars vaig arribar a la conclusió que per ells la guerra va ser un tràmol mal de passar — delicat i ple de perills— al qual s'havia de sobreviure. En cap moment varen sentir que la guerra fos una oportunitat per a ells en el sentit d'alliberar-se de cap casta de tirania o millorar la seva situació material com a classe social. Per paga, els meus padrins no tenien res en contra dels propietaris de les terres que cultivaven —els senyors—, ja que consideraven que el propietari en qüestió era un bon home i sempre s'havia portat molt bé amb la nostra família. Igualment, opinaven que el capellà que administrava els sagraments a la contrada on es trobava la possessió on vivien i treballaven, era una persona exemplar.

A poc a poc veia com el vell estereotip del pagès *paleto* que es deixa manipular per clergues i “cacics” envaïa la realitat dels meus avantpassats. Començava a llegir aquesta realitat d'acord amb els esquemes predominants en la historiografia

estatal dels anys setanta i vuitanta. En aquest cas, l'estereotip del *paleto* apareixia en un discurs molt més sofisticat i amb tota l'autoritat que li donava el llenguatge científic. Per paga, l'estereotip requeia directament sobre els meus ascendents, alguns dels quals havia conegut i estimat. Segurament va ser per això que no em vaig deixar de convèncer de tot pel discurs de la historiografia oficial que m'ensenyaren i més aviat hem vaig quedar paralytitzat davant la contradicció en la qual em trobava.

Estereotipació i invisibilització

Sovint la representació estereotipada d'un col·lectiu s'evidencia com una estratègia per no voler-lo conèixer o per només fixar-se en els aspectes que més s'avenen en la idea preconcebuda que es té del seu paper en la història. Es tracta, per tant, de formes poc innocents de conèixer l'altre. En aquest sentit, la incidència històrica de les voluntats i els desigs d'aquelles persones que formaven part de les majories pageses apolítiques —de la seva subjectivitat històrica— no es pren seriosament i sol ser despatxada als manuals i les obres generalistes d'història de l'estat espanyol amb unes poques frases tòpiques sobre *poblaciones rurales, analfabetas, intimidadas y desorientadas* (Pérez, 1999: 488), d'entre les quals en trobam qualcuna com aquesta: *en la España rural, plural y diversa, [...], predominaba el atraso, la ignorancia, la dependencia* (Sánchez Giménez, 1991: 151). Així, comprovam com aquests exemples ens traslladen una altra vegada a l'aproximació “miserabilista” del món rural i a l'estereotip del pagès *paleto*.

Sembla que la ignorància és l'únic recurs de molts historiadors per explicar per què la pagesia no exercia una agència positiva d'acord amb els pressupòsits d'evolució històrica cap al progrés que se sobreentenen en tot moment. Per afegit, a partir de l'esquema marxista de lluita de classes es feia difícil entendre la poca participació de la major part de la

població pagesa i l'escassa militància en organitzacions de classe esquerranes com sindicats o partits de classe. Només si es feia ús dels vells tòpics i estereotips del pagès miserable i ignorant, es podia explicar la indiferència política de molts pagesos i pageses davant temes que els afectaven tant directament com la concentració i el repartiment de la propietat de la terra. La reproducció sistemàtica de l'estereotip evita haver d'aprofundir en la subjectivitat dels col·lectius pagesos com a fenomen històric, la qual cosa podria acabar qüestionant els esquemes interpretatius preconcebuts.

Així mateix, en la historiografia de l'estat espanyol dels anys setanta i vuitanta podem observar una estratègia alternativa a la estereotipació de la pagesia molt més utilitzada i efectiva. Ens estem referint a la simple invisibilització d'aquells col·lectius pagesos majoritaris l'acció dels quals no quadrava amb els esquemes interpretatius predominants en aquella època. La invisibilització dels pagesos i pageses conservadors i preferentment apolítics es va combinar amb la sobrevaloració d'aquells subjectes històrics l'acció dels quals es considerava funcional amb la narrativa del progrés que va predominar a l'hora d'entendre el canvi històric. Ens estem referint, es clar, a la classe obrera organitzada en sindicats i partits polítics.

No fa falta dir que en aquesta època les investigacions historiogràfiques que tenien una certa voluntat "populista" —que volien ressaltar l'agència de les classes populars en la història— varen adoptar la visió marxista o radical-democràtica del "poble" descrita per Samuel i es centraren majoritàriament en el món urbà, bàsicament en les organitzacions polítiques i sindicals d'avantguarda (Toledano, 2004: 22). En aquest sentit, podem parlar d'una certa sobrevisibilització del moviment obrer en el conjunt d'estudis historiogràfics d'aquella època, sobretot pel que fa a l'evolució institucional de sindicats i partits d'esquerres.

Això es veu clarament reflectit en el llibre de text d'història que vaig utilitzar a batxillerat a principi dels anys noranta. Al tema 20 del llibre, dedicat a l'època de la

Restauració, es donava gran importància als moviments populars que sorgiren com a resposta a la desigualtat social. Tot i que es reconeix que *España era un país eminentemente rural* (Balanzà et al., 1984: 258), el text pràcticament només es fixa en les organitzacions obreres de caràcter sindical o polític com l'AIT, la UGT, el PSOE o la CNT; les quals tenien implantació sobretot a les ciutats. No deixa de ser significatiu el greu desequilibri que hi havia en la historiografia espanyola d'aquell temps —i encara hi ha actualment— entre l'atenció que es posava a un món urbà poc desenvolupat i minoritari, i el protagonisme que es concedia a un món rural que seguia essent clarament predominant, per molt que el creixement de les ciutats en els darrers segles hagués estat acusat.

Tot i aquestes diferències de magnituds entre el camp i la ciutat a l'estat espanyol durant el segle XIX i la primera meitat del XX, en el llibre de text que vaig utilitzar per estudiar història de l'estat espanyol a l'ensenyament secundari, la població pagesa només hi apareixia de manera puntual quan s'esmenta la militància anarquista entre *el proletariado campesino andaluz* o les activitats violentes dutes a terme pels jornalers que formaven part de la "Mano Negra" (*Ibid.* 254). Segurament al col·lectiu de jornalers andalusos podríem afegir-li com a col·lectiu pagès amb visibilitat en el context de la historiografia catalana dels anys setanta i vuitanta, els vinyataires de les comarques tarragonines afectats pel conflicte de la rabassa morta, bàsicament per la seva vinculació política al republicanisme d'esquerres (Mayayo, 1995: 145).²⁰ Apart de jornalers andalusos i pagesos rabassaires, és difícil trobar en la historiografia estatal dels anys setanta i

²⁰ Andreu Mayayo fa referència per exemple a l'obra de BALCELLS, A. 1968. *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire 1890-1936*. Barcelona: La llar del llibre.

principis del vuitanta cap altre col·lectiu pagès que fos estudiat profundament.

Comprovam, per tant com la historiografia estatal ha ignorat durant molt de temps la major part de pagesos petits propietaris o arrendataris que es varen mostrar apolítics o directament es varen situar en posicions conservadores, tot i al fet que el seu nombre segurament era molt més alt. Aquesta invisibilització en la història del pagès conservador de classe mitja ha estat denunciada per Francisco Cobo pel que fa al cas d'Andalusia, encara que la crítica es pot extrapolar fàcilment a l'àmbit de tot l'estat: *La rigidez de los postulados teóricos tradicionales que imperaron en la historiografía tradicional andaluza de los años setenta y parte de los ochenta, condujo al desplazamiento del campesinado de los pequeños propietarios, arrendatarios o aparceros de los escenarios de las luchas políticas y sindicales sostenidas entre ricos propietarios y jornaleros. El campesinado medio de los modestos propietarios y arrendatarios era considerado un reducto social que persistía debido a que los procesos de implantación del capitalismo agrario no habían alcanzado su plenitud [...] De todo ello se deducía la incapacidad del campesinado de los pequeños propietarios y arrendatarios para sostener posiciones políticas autónomas* (Cobo, 2000: 120). De les crítiques que fa aquest autor podem deduir que la invisibilització del pagès conservador de classe mitja s'explica pel fet que la seva figura no encaixava amb la narrativa teleològica del progrés predominant en la historiografia d'aquella època, ni amb l'esquema de conflicte i contraposició de dues classes socials fortament polaritzades que era més còmoda des del marxisme més reduccionista.

D'aquesta manera, arribam a la conclusió que com que els esquemes interpretatius de la historiografia marxista estructuralista predominant en les dècades passades no oferien la possibilitat d'entendre la subjectivitat històrica dels col·lectius pagesos majoritaris que varen decidir no ser d'esquerres, es va optar per dues estratègies clares a l'hora de resoldre

el problema, les quals, tot i ser diferents, eren sovint complementàries. Per una part es va ignorar allò que no s'avenia amb els esquemes preconcebuts, és a dir, es van invisibilitzar aquests col·lectius pagesos de caràcter majoritari. Per l'altra banda, quan es feia evident el desequilibri entre les magnituds demogràfiques d'aquests col·lectius i les poques pàgines que s'hi dedicaven als llibres d'història, la contradicció es resolvia fent ús dels vells estereotips negatius que requieien sobre la pagesia i la representaven com un col·lectiu miserable, depenent, manipulat, ignorant i passiu.

Ocultats pel progrés.

Les narratives teleològiques del progrés que han estat predominants a l'hora d'interpretar el canvi històric dels darrers dos segles, s'han traduït sovint en la producció historiogràfica més clàssica en la invisibilització d'aquells subjectes històrics l'acció dels quals no ha estat positiva amb relació a la única dinàmica considerada legítima i possible de la història: el camí preestablert cap al progrés com a meta de futur.

La invisibilització sistemàtica del món rural i la visió predominantment urbanocèntrica de la historiografia europea tradicional ja va ser reparada per Eugen Weber als anys setanta del segle XX: *The history I thought and wrote about went on chiefly in cities; the countryside and the little towns were a mere appendage of that history, following, echoing, or simply standing by to watch was going on, but scarcely relevant in their own account [...] I was ignoring a vast dimension of reality* (1976: ix-x). Aquesta vasta dimensió de la realitat ignorada per la historiografia oficial també va ser ressaltada en el seu moment per Arno J. Mayer quan va denunciar el contrast entre la atenció que s'ha pres en la historiografia europea a aquells processos que s'avenen amb la idea preconcebuda del progrés i, la invisibilització de les persistències de dinàmiques històriques anteriors en el

temps (Robles Egea, 1996: 3).²¹ Amb relació a això, el mateix autor va posar èmfasi en el seu moment en el fet que l'Europa anterior a la II Gerra Mundial tenia un caràcter principalment rural: *A principios del siglo XX Europa, salvo Inglaterra, seguía siendo predominantemente rural y agraria, en lugar de urbana e industrial* (Mayer, 1981 [1997]: 80).

Són moltes les dades quantitatives que podríem donar per demostrar l'enorme predomini de la ruralia sobre la ciutat pel que fa a magnituds demogràfiques o econòmiques. Per exemple, Josep Fontana ha destacat que a finals del segle XVIII, les vuit desenes parts de la població europea era pagesa (1997: 4). Pel que fa al predomini rural de la realitat econòmica i social de l'estat espanyol als segles XIX i XX, només citarem les dades que en el seu moment va assenyalar José Álvarez Junco per ressaltar la importància numèrica de la pagesia (1996: 72). Segons els números que exposa aquest autor, a l'any 1910 el 93'8% de la població de l'estat vivia a l'àmbit rural o en ciutats que no arribaven als 100.000 habitants. Per a la mateixa data, el 67% del total de la població vivia en viles que no assolien els 10.000 habitants.

Tot i les magnituds espectaculars que tenia el món rural europeu per aquella època, la majoria d'intel·lectuals d'esquerres del segle XIX van ignorar la pagesia com a subjecte històric i agent constructor de futur. Des del punt de vista marxista, només els pagesos més proletaritzats —els jornalers— eren percebuts com a col·lectius que podien fer aportacions de progrés. En aquest sentit, Josep Fontana ha destacat les dificultats del propi Karl Marx a l'hora de classificar els pagesos en la seva visió de la història basada en la lluita de classes, una vegada es considerava que el feudalisme havia finit: *Que los campesinos fuesen con frecuencia propietarios y trabajadores a un tiempo —el trabajador es un propietario, el*

propietario trabaja— hacia de ellos unas 'personas dobles', una especie de centauros, que habrían de acabar escindiéndose un día en propietarios, por un lado, y trabajadores, por otro. Mientras seguían subsistiendo en su ambigüedad, había que considerarlos como elementos residuales de viejas formas de organización social con los que no se podía contar para la revolución (1997: 6).²² Els esquemes preconcebuts de l'evolució històrica a partir de la idea del progrés que Marx compartia amb molts dels seus contemporanis, condemnaven a la invisibilitat de la major part de pagesos i pageses que no s'avenien amb la idea del futur que tenien ells mateixos. Això desembocava en el convenciment de la seva incapacitat d'incidència històrica com a agents socials.

De qualque manera, a partir d'aquesta narrativa del progrés es va preestablir la dinàmica històrica que es considerava lògica i correcte, si no era el cas que preveia directament l'evolució històrica abans de qualsevol verificació empírica. En gran part, és aquest el motiu que explica per què Plekhanov va qualificar a la pagesia com a “inexistent històricament parlant” o el mateix Marx la considerava un anacronisme completament estúpid (Shanin i Worsley, 1971 [1977]: 31).²³

També és aquesta la raó per la qual la historiografia predominant a l'estat espanyol als decennis dels setanta i vuitanta es va sobredimensionar el moviment obrer i les lluites pageses de caràcter esquerrà, al mateix temps que s'ignorava la major part de la pagesia de l'estat que no estava polititzada en partits d'esquerres ni organitzada en sindicats. No es creia que l'agència social d'aquest darrer grup pogués tenir la més mínima incidència històrica des del moment en què l'evolució de la història ja estava

²¹ Antonio Robles cita a MAYER, A. J. 1981. *La persistencia del Antiguo Régimen. Europa hasta la Gran Guerra*. Barcelona: Altaya, 1997. No especifica la pàgina.

²² Cita original: K. MARX, *Capital*, III, cap. 52.

²³ Els autors remetent a l'article: SHANIN, T. 1966. “The Peasantry as a Political Factor” a *Sociological Review*, vol. 14, núm. 1.

predeterminada per la idea de progrés. De qualque manera, la lluita de classes i més concretament la revolució esquerrana era la única forma d'agència social que des d'aquestes bases teòriques es reconeixia com a possible per als col·lectius subalterns.

És per això que des de la vessant marxista de les ciències socials no es va girar la mirada cap a la pagesia fins després de la Segona Guerra Mundial, quan els moviments d'alliberació nacional a les colònies de l'anomenat “tercer món” —per exemple a Xina, Cuba o Vietnam— varen fer que els pagesos començassin a ser vistos com a agents amb un considerable potencial revolucionari (Williams, 1973 [2001]: 65). Per primera vegada, els sociòlegs i altres científics socials començaren a estudiar de manera decidida la pagesia, no només des d'un punt de vista econòmic-agrari, sinó des d'una perspectiva social. Aquest canvi d'actitud es va cristal·litzar en la publicació del *Journal of Peasant Studies* creada l'any 1974 on escrigueren figures com Eric Wolf, Teodor Shanin o James C. Scott (Fontana: 1997: 8). Per tant, sembla ser que als anys setanta es va descobrir des de posicions properes al marxisme l'enorme forat de coneixement que s'havia produït pel fet que s'havia ignorat sistemàticament el món rural en els seus estudis. En aquest sentit Teodor Shanin era ben clar i afirmava que *no es ya posible fingir una comprensión general de los problemas sustantivos de la sociedad que prescinde de toda referencia a la vida de la mayoría de la humanidad* (Shanin i Worsley, 1971 [1977]: 31-32).

Apart de les crítiques que s'ha fet a la invisibilització o infravaloració sistemàtica de la pagesia en les ciències socials, són moltes també les que s'han fet al voltant de la visió de la història que sorgeix de l'aplicació sistemàtica de la narrativa del progrés. Des dels estudis urbans sobre el moviment obrer a Anglaterra he estat Edward P. Thompson qui ha assenyalat els perills del caràcter teleològic de la idea de progrés afirmant que *“progreso” es un concepto o bien carente de sentido, o, peor aún, cuando se imputa como atributo del pasado [...], susceptible sólo de adquirir un*

sentido desde la particular posición en el presente, una posición de valor en busca de su propia genealogía (1978b [1981]: 73). En la mateixa línia que Thompson, Jaume Torras ha criticat la historiografia marxista més reduccionista de l'estat espanyol afirmant que s'ha de superar la història que ha condemnat *como marginales todos aquellos aspectos del pasado que no se proyectan visiblemente sobre sus futuros sucesivos y que ha privilegiado artificialmente los comportamientos colectivos que resultan ser portadores de futuro* (Citat a Puigvert, 1986: 28).²⁴

Ha estat en aquest context d'aplicació sistemàtica de les narratives del progrés en l'anàlisi de la dinàmica històrica que s'han invisibilitzat els sectors més importants de la pagesia i paral·lelament s'han sobrevisibilitzat dels moviments socials de caràcter urbà: bàsicament el moviment obrer. Amb relació a això, Mary Nash ha assenyalat que *las metanarrativas tradicionales de la modernidad y el progreso operan en gran medida a partir de procesos identitarios urbanos formulados también en términos de obrerismo. [...] Esta misma fuerza identitaria junto con la influencia de la historiografía marxista tienen como consecuencia resaltar el gran impacto de la clase trabajadora como sujeto histórico con la consiguiente falta de reconocimiento de otros sujetos históricos* (Nash, 2002, 96).²⁵ No fa falta

²⁴ Cita original: TORRAS, J. 1976. *Liberalismo y rebeldía campesina 1820-1823*. Barcelona.

²⁵ Mary Nash cita a CASANOVA, J. 1990. *La historia social y los historiadores*. Barcelona. També PÉREZ LEDESMA, M. 1993. “‘Cuando lleguen los días de la cólera.’ Movimientos sociales, teoría e historia” a J. M. Sánchez Nistal *et al.*: *Problemas actuales de la historia*. Salamanca: Universidad de Salamanca. També MELUCCI, A. 1989. *Nomads of the Present: Social movements and Individual Needs in Contemporary Society*. Philadelphia, 1989 (No se cita l'editorial del llibre). També MELUCCI, A. 1994. “Asumir un compromiso: identidad y

dir que en la nostra opinió un d'aquests "altres" subjectes històrics que no han rebut el reconeixement de la historiografia oficial ha estat el que conformen els diferents col·lectius pagesos.

Altres autors han anat més enllà i han assenyalat que la falta de reconeixement de la subjecció històrica de la pagesia en el marc més general de les ciències socials no només s'explica per l'aplicació sistemàtica de les narratives del progrés, sinó que també prové de la tradició acadèmica que identifica el saber –la universitat, l'escola, etc.— amb la ciutat: *The traditional pedagogical agenda, with its emphasis on enlightenment through the liberal arts, has long been opposed to the supposed essence of rusticity –lack of cultural sophistication [...]. Knowledge itself is urban* (Ching and Creed: 1997, 10). A mesura que se segueix desenvolupant aquest argument es pot pensar que els representants del món acadèmic tradicional *are usually not motivated to explore the cultural hierarchy that prefers their erudition to 'rural idiocy'. To do so would undermine their authority and their laudable role as spokespeople for the disadvantaged rustic* (*Ibid.*: 11). En aquest sentit, no podem oblidar que tant la invisibilització de la pagesia com la falta de reconeixement de la seva subjectivitat històrica són qüestions que les hem d'entendre en el marc de relacions de poder efectives en el nostre context social. Per tant, la construcció discursiva de la narrativa del progrés a partir de la qual s'ha entès el transcurs de la història per part d'institucions acadèmiques netament urbanes, es pot entendre com un acte de domini de la ciutat respecte el camp.

És per això que, seguint els passos començats per Michel Foucault, ens mostrem partidaris d'una historicització radical que impliqui l'eliminació sistemàtica de qualsevol pressupòsit teleològic o finalista en la investigació de la història i el principi de microfísica del poder per entendre les relacions de poder entre diferents subjectes històrics com a

movilización en los movimientos sociales" a *Zona Abierta*, núm. 69.

multidimensionals i multidireccionals (Vázquez, 1997: 148-149). Si partim de la idea que el coneixement de la història és poder en sí mateix, no es fa difícil pensar en el coneixement de la pagesia i el seu paper en la història a partir d'estereotips com una estratègia de domini per part de les grans institucions de la ciutat amb relació a la gent del camp i les ciutats petites.

La pagesia estereotipada.

Els estereotips de caràcter pejoratiu amb relació a la pagesia, com els que s'evidencien en les impressions de George Sand sobre la població de Mallorca que hem citat al començament d'aquest text, tenen una llarga tradició entre els intel·lectuals d'esquerres d'Europa Occidental. amb relació a això, Raymond Williams ha recalcat que els principals pensadors i polítics marxistes *han heredado de fuentes muy diversas, un antiguo desprecio por el campesinado, la gente cerril, el patán rural; y utilizan como moneda corriente el tesoro acumulado de imitaciones tendenciosas y pantomimas aceptadas muy distantes de la vida auténticamente rural* (1973 [2001]: 65) De fet, el mateix Marx considerava que el procés d'urbanització i modernització social era un dels efectes beneficiosos que s'havia de reconèixer al capitalisme. En el *Manifest Comunista* Marx i Engels varen assenyalar que *la burguesía ha rescatado a una buena parte de la población de la necesidad de la vida rural* (Citat a *Ibid.*: 373).²⁶ Observam, per tant, com encara que el capitalisme i el socialisme o comunisme han estat teòricament conceptes contraposats, els seus defensors han tingut una visió comú respecte al món rural com a retràs perjudicial que el progrés ha de deixar enrera.

Tanmateix, la superioritat de la vida urbana respecte a l'estúpida rural és un pressupòsit que podem suposar que

²⁶ Cita original: MARX, K.; ENGELS, F. 1934. *Manifesto of the Communist Party*. Londres, p. 14. No es cita l'editorial.

ja era ben estès a la Grècia i la Roma clàssiques. Edward Soja ja va reparar en el seu moment el caràcter positiu de termes referents a la ciutat derivats de les arrels etimològiques en llatí i grec, contraposat al caràcter negatiu dels termes que fan referència al món rural: *To be urbanized still means to adhere, to be made an adherent, a believer in a specified collective ideology rooted in extensions of 'polis' (politics, policy, polity, police) and 'civitas' (civic, civil, citizen, civilian, civilization). In contrasts the population beyond the reach of the urban is comprised of idiots from the Greek root 'idios', meaning 'one's own, a private person', unlearned in the ways of the 'polis'* (Citat a Ching i Creed, 1997: 8).²⁷

Obsevam per tant, com la visió pejorativa en vers aquelles persones que viuen a l'àmbit rural i desconeixen el món urbà ha desembocat en el significat del terme 'idiota' com a persona aïllada, sense intel·ligència i incapaç de comunicar-se. Curiosament es tracta d'uns termes molt semblants a aquells amb els quals s'ha definit l'expressió "fer el pagès": *fer com a aquell qui no entén una cosa* (IEC, 1995: 1335). En contrast, el suposat estil de vida refinat de la ciutat ha estat històricament el principal tret que ha definit la civilització com a cosa positiva. En aquest sentit, Eugen Weber ha assenyalat de manera semblant que la definició de la civilització s'ha realitzat en termes d'urbanitat i de manera contraposada a la rusticitat: *Civilization is urban (civic, civil, civilian, civilized), and so of course is urbanity; just as polity, politeness, politics and police spring from 'polis' –the city again. Civilization is what the peasants lacked* (1976: 5) Per tant, queda clar que en el discurs dominant dels darrers segles la idea de civilització ha estat utilitzada per representar la vida urbana com a superior respecte a la rural.

Norbert Elias va definir en el seu moment el concepte de civilització com

todo aquello que la sociedad occidental de los dos últimos dos o tres siglos cree llevar de ventaja a las sociedades anteriores o a las contemporáneas 'más primitivas' (1977 [1989]: 57). Observam com segons aquest autor la idea de civilització ha servit històricament per sostenir la superioritat de certs col·lectius civilitzats –Occident— respecte els demés –societats primitives. És important reparar com aquesta superioritat es representa a través de la narrativa del progrés, com si la història fos una carrera cap a la civilització en la qual certs col·lectius socials –per exemple els relacionats amb la ciutat— duguessin avantatge respecte d'altres representats com a exòtics o endarrerits– per exemple el món rural.

Elias també destaca que el concepte de "civilització" neix a França al segle XVIII quan per exemple el comte de Mirabeau el va definir en termes d'urbanitat i educació, però de manera contraposada al concepte de "civilitat" (1977 [1989]: 85) La "civilitat" era la cultura cortesana urbana refinada amb la qual agradava a l'aristocràcia distingir-se de la resta de la població com a estratègia de legitimació de la desigualtat social. El nou concepte de "civilització" implicava la universalització de la l'alta cultura cortesana a través de l'educació.

Tot i el seu ímpetu democratitzador, no hem d'oblidar que el procés de civilització sempre s'ha realitzat a partir de l'exclusió i l'alterització de certs col·lectius. És precisament a aquests col·lectius que se'ls ha adjudicat el paper del "altre" necessari en el qual veure's reflectit com a diferent i superior. En aquest sentit Mary Nash ha esmentat, fent referència a les diferències de raça i gènere que s'han anat construint en els segles XIX i XX, que la *representación del hombre blanco europeo como marco de la norma y sujeto universal en el pensamiento político y social se construyó en gran medida como referente definitorio con relación a los "otros"* (Nash, 2002: 95) A aquesta afirmació, nosaltres afegiríem que aquest subjecte universal que ha

²⁷ Obra original: SOJA, E. 1989. *Postmodern Geographies: the Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso, p. 234-235.

servit de referència i norma per a la representació de la humanitat sencera és endemés de l'home blanc i europeu, l'home urbà i burgès. Es tracta, per tant, d'una forma d'alterització dels grups socials subalterns que és al mateix temps incloent i excloent.

Pensem que la representació de l'home blanc urbà com a subjecte universal és de caràcter excloent pel fet alteritza a tots els demés col·lectius humans que no s'adapten a la norma, ja sigui perquè no vulguin o perquè no puguin. És en aquest sentit que l'estereotipació del pagès apleix la seva funció, que no és més que la d'allunyar el màxim possible la pagesia com a subjecte històric de la norma legítima representada per l'home urbà. Tenim molts d'indicis per pensar que històricament, els marcadors de la diferència entre el pagès i l'home civilitzat han estat el mateixos que en el cas de la diferència entre les metròpolis d'Europa i les seves colònies, les quals se suposava que encara romanien sense civilitzar. Basta tornar a pegar una ullada a les opinions de George Sand sobre la pagesia mallorquina perquè emergeixin de forma clara els paral·lelismes entre l'estereotip del pagès tradicional i el de les comunitats tribals o primitives de les colònies. Per exemple, aquesta escriptora parisenc a afirmava que *com en els països africans i orientals, a les cases antigues de Mallorca no hi ha armaris* (Miró, 2000: 86). De manera semblant, en el moment de deixar Mallorca George Sand escrivia que li semblava que *haviem fet la volta el món i deixavem els salvatges de la polinèsia pel món civilitzat* (*Ibid.*: 159).

La confrontació entre un món urbà civilitzat i un món rural ple de salvatges és de fet una constant entre els excursionistes o buròcrates inspectors ciutadans que visitaven les viles rurals a la França del XIX. Eugen Weber a *A Country of Savages*, el primer capítol del seu treball clàssic *Peasants into Frenchmen*, exposa molts d'exemples de visions de la pagesia semblants a les de George Sand, i destaca els paral·lelismes que es feien entre el la realitat de les colònies d'ultramar i un món rural molt més pròxim, encara que

possiblement més desconegut: *City dwellers, who often did not understand the rural language, despised the peasants, exaggerated their savagery, insisted on the more picturesque—hence backward— aspects of their activities, and sometimes compared them, unfavorably with other colonized peoples in North Africa and the New World* (1976: 6)

Els mateixos pensadors il·lustrats del segle XVIII podrien ser exemple d'intel·lectuals metropolitans que compartien aquesta casta d'estereotips comuns en molts aspectes entre la pagesia i els pobles colonitzats d'ultramar. En aquest sentit el mateix Voltaire parlava amb menyspreu de *rústicos que viven en sus cabañas con sus hembras y diversos animales [...], que hablan una jerga que no se comprende en las ciudades, dado que tienen pocas ideas y, en consecuencia, pocas expresiones. Hay salvajes de estos por toda Europa. Hay que convenir que los pueblos del Canadá y los cafres que solemos llamar salvajes son infinitamente superiores a los nuestros* (Citat a Fontana, 1997: 4).²⁸ Pensem que queda bastant clar com la normalització del ciutadà burgès i metropolità com a subjecte d'universalització de la civilització suposa l'alterització de col·lectius com el món indígena o la pagesia i la seva exclusió en la representació del món civilitzat com a únic món legítim en el futur.

Tanmateix, ja hem esmentat com el procés de civilització també ha tingut un efecte d'inclusió —forçosa en molts de casos— d'aquells col·lectius considerats incivilitzats. Pel que fa a la pagesia, Josep Fontana ha esmentat com des de la Revolució Francesa la inclusió del món rural s'ha entès com la assimilació a la vida de la nació francesa i la desaparició d'una identitat local pagesa diferenciada: *A finales del siglo XVIII se presenta, con*

²⁸ Cita original: VOLTAIRE, *Essai sur les mœurs*, introducció. Reproduïm la cita talment com la presenta Fontana en el seu article.

la Revolución Francesa, el gran momento en que pareció que los campesinos iban a entrar en la historia al lado de los 'civilizados', aunque solo fuera como colaboradores de un 'tercer estado' eminentemente burgués y urbano, que les pagaría su apoyo armado [...] con la supresión de las cargas feudales y con algunas facilidades para el acceso a la tierra, a cambio, eso sí, de que aceptasen su asimilación a una 'nación francesa' que tomaba los colores de su bandera del escudo de París y pretendía imponerles desde la lengua a un calendario renovado (1997: 5). En aquest sentit, es destaca com la construcció de la identitat nacional francesa en termes de civilització es va fer a partir de la universalització inclusiva de la ciutat —París— amb relació a l camp. De qualque manera, es confonia la part amb el tot. París era França, i França era poca cosa més que París i la seva expansió a les províncies.

En la mateixa línia, Michael Billig ha assenyalat la construcció de la nació francesa a través de la universalització de la cultura parisenca posant èmfasi en la llengua: *If only a minority of those living in France at the time of the Revolution thought at themselves as French, then it was this minority's outlook, which was to prevail. Paris was to speak metonymically and literally for the whole France. The Parisian style of speech, was to be imposed, legally and culturally as French* (1995: 27). Aquesta inclusió i al mateix temps invisibilització del món rural a davall del paraigües de la identitat nacional francesa exclusivament urbana és un fenomen que s'ha generalitzat a altres camps com per exemple el periodisme. En aquest sentit, és molt corrent en el discurs periodístic agafar una part —la capital— i perdre-la pel tot —l'estat o la nació. Barbara Ching i Gerald Creed han assenyalat que *in many spheres, the urban has come to be assumed reference when terms are used they could in theory refer to both rural and urban subjects* (1997: 3-4). Els autors fan referència a un article a un diari de tanta tirada com el *New York Times* en el qual es parlava de la situació dels grangers de l'estat de New York i es comentava que

aquells eren “llocs tan allunyats a nosaltres”. En aquest sentit, el “nosaltres al qual el diari de tirada estatal fa referència són els ciutadans de la capital i do del conjunt de l'estat que rep el seu nom.

Observem, per tant, que la superioritat i el domini de la capital o la metròpoli respecte al territori de la resta de l'estat o la nació —i de la gent que l'habita— es basa en una bona part en visions urbanocèntriques de la realitat que deixen la ruralia en la marginalitat o una perifèritat ben acusada. Això es reflecteix en l'arrel etimològica del terme utilitzats per denominar les unitats administratives de l'estat a l'àmbit rural. Per exemple, el terme “cantó” prové del llatí *cantus* que s'utilitzava per denominar aquella part de la roda d'un carro més allunyada de l'eix i que està en contacte amb enterra. D'aquesta manera, el fet de denominar cantó a una regió de la nació implica entendre la nació a partir de la metàfora d'una roda de carro amb un eix central que és la capital i tot un seguit de territoris perifèrics: els cantons (Segura, 1985: 91). Un exemple molt semblant és el terme “comarca” que deriva del llatí *commarca* i s'utilitzava per denominar els territoris fronterers allunyats de la ciutat: la capital (Coromines, 1985, volum V: 470). De totes maneres, si les dues accepcions anteriors impliquen perifèritat i marginalitat respecte a la ciutat com a capital i centre neuràlgic de la nació, el terme que de manera més clara expressa la subalternitat dels medi rural de la nació respecte la capital és “província”, ja que el llatí *provincia* era un terme utilitzat per denominar el govern i l'administració dels territoris conquerits i vençuts per l'imperi de la ciutat de Roma (Segura, 1985: 582).

Així, arribam a la conclusió que, encara que només sigui a l'àmbit lingüístic, la subordinació del món rural respecte a la ciutat és ben evident. A la idiotesa i la ignorància que s'atribueix a la pagesia vençuda de les províncies se li correspon la superioritat d'un món urbà refinat i civilitzat. En aquest sentit,

Jacques Derrida ha assenyalat en el camp estrictament lingüístic que les oposicions binàries en les quals estructuram en nostre llenguatge i el nostre coneixement de l'entorn que ens envolta —per exemple l'oposició entre rural-urbà entre camp i ciutat— rarament són neutres, sinó que amaguen una certa violència jerarquitzant a través de la qual un extrem domina a l'altra (Hall, 1997b: 235).²⁹

Ja hem esmentat al principi del text que tanmateix pensam que els estereotips tenen unes conseqüències socials i una incidència històrica que va més enllà del llenguatge i les representacions que genera. En aquest sentit Stuart Hall ha destacat que la funció dels estereotips és el manteniment d'un ordre simbòlic que genera profundes desigualtats socials a través de la fixació d'unes fronteres rígides de diferenciació mitjançant les quals s'essencialitza, es naturalitza i es jerarquitza la diferència a partir de pressupòsits reduccionistes (1997b: 258-259). Hall se serveix en part de la teorització que va fer Richard Dyer sobre els estereotips que requeien sobre la població de raça negra i el col·lectiu homosexual als anys setanta. Segons aquest darrer autor *the establishment of normalcy —what us accepted as 'normal'— through stereotypes is one aspect of the habit of the ruling groups [...] to attempt to fashion the whole of society according to their own world view, value system, sensibility and ideology. So right is this world view for the ruling groups that they make it appear (as it does appear to them) as 'natural' and 'inevitable' —and for everyone— and, in so far as they succeed, they establish their hegemony* (Citat a *ibid.*: 259).

Si assumim l'esquema interpretatiu de Hall i Dyer, entenem que l'estereotipació negativa de la pagesia que es realitza des de col·lectius ciutadans respon a una estratègia de poder i domini del món urbà respecte al món rural en la qual es genera i al mateix temps es legitima la desigualtat social i les jerarquies d'ordre simbòlic. Així mateix, ja hem vist com l'estereotipació d'un determinat col·lectiu —

en el nostre cas la pagesia— oscil·la sovint entre la desconsideració i l'estigmatització per una part i la idealització positiva per l'altra. En aquest sentit, s'ha assenyalat que el procés d'estereotipació sempre implica una certa dosi d'ambivalència davant la imatge de "altre" que es caracteritza per l'ambigüïtat (*Ibid.*: 267). D'aquesta manera no ens ha de sorprendre que allò que per molts de visitants urbans era motiu de menyspreu, per altres fos motiu de fascinació. És en aquest sentit que hem d'entendre l'admiració que a principis del segle XIX sentia el musicòleg folklorista francès Trébuçq pel desenvolupat sentit del ritme que atribuïa als pagesos i pageses de la Vendée (Weber, 1976: 4) El sentit del ritme era una característica que Trébuçq considerava intrínseca de la majoria de pobles salvatges o primitius però ho veia com quelcom positiu. De la mateixa manera, l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, en una de les seves visites a Mallorca, es va quedar encantat amb la ingenuïtat d'un pagès que no entenia com es podien dibuixar les muntanyes de la seva comarca de manera tan exacte com ho feia ell, i finalment li comentà: *Ahora lo entiendo. Usted da órdenes a las montañas, y ellas le obedecen y bajan al papel* (Habsburg-Lorena, 1871 [1985]: 179). Es tracta precisament d'una reflexió que segurament hauria fet pensar a George Sand en l'estupidesa pròpia de la pagesia de Mallorca, però per a l'Arxiduc això era quelcom meravellós i fascinant..

En la descripció de les Illes Balears que va fer l'Arxiduc al segle XIX, es pot observar de manera bastant evident el caràcter ambigu de l'estereotip pagès, ja que l'aristòcrata austríac, apart de manifestar una nostàlgia romànica cap a les tradicions pageses que es perdien, també es mostrava en certes ocasions com un partidari del progrés social i cultural de la pagesia a través de la educació: *La verdad es que los Mallorquines no suelen ser muy supersticiosos, aunque cierto es que entre las clases más ignorantes persiste alguna que otra creencia extraña con carácter,*

²⁹ Hall cita DERRIDA, J. 1972. *Positions*. Chicago: University of Chicago Press.

digamos, residual, ya que el evidente progreso de la cultura ha ido erradicando las más de estas falacias (Habsburg-Lorena, 1871 [1985]: 435). Podem observar per tant com en el parer del nostre aristòcrata austríac, els pagesos acostumaven a ser supersticiosos o ignorants, però tanmateix preferia ressaltar els seus aspectes que ell considerava positius i atenuar els negatius. Allò que és important reparar és que, finalment, en el discurs de l'arxiduc s'acabava reproduint l'estereotip de la pagesia en els mateixos termes que en el discurs dels intel·lectuals i viatgers contemporanis que menyspreaven la gent del camp.

En aquest sentit, hem de destacar que l'estereotipació dels col·lectius alteritzats suposa una estratègia de domini, tant en el cas que l'estereotip positiu com en el cas del negatiu. S'ha assenyalat com l'estereotip del "altre" pot generar en el subjecte dominant un conjunt de fascinacions i fantasies de caràcter positiu i fetitxitzant que converteixen al subjecte estereotipat en l'objecte de desigs ocults (Bhabha, 1983 [1994]: 80). No aprofundirem aquí ara en com aquesta casta de mecanismes d'alterització i subordinació es manifestaren en el cas del món rural europeu dels segles XIX i XX. Així mateix, emperò, volem destacar el caràcter instrumental de l'estereotip positiu de la pagesia amb relació als desigs i interessos del món urbà, com han assenyalat Barbar Ching i Gerald Creed: *rather than valorizing the rustic, positives images of rural life often provide ways tot talk about improving the city* (1997: 19) Endemés, tampoc podem oblidar que per molt positiva que sigui la imatge del món rural, és des de els aparells institucionals de la ciutat que es representa a la pagesia en clau d'alteritat i, per tant, és des de la ciutat que s'exerceix un poder sobre la identitat dels col·lectius pagesos. En aquest sentit, els mateixos autors han assenyalat que *rustics [...] can even profit from urban interest in their surroundings, but only in terms defined by urban consumers. They lack the power to define what is attractive or valuable about the places where they live* (*ibid.*: 21) D'aquesta manera, hem de

pensar que tant els estereotips positius sobre la pagesia que s'han difós des de la ciutat com els negatius, són ambdues castes part de la mateixa representació alteritzant de subordinació, són les dues cares de la mateixa moneda.

Arribam a la conclusió, per tant, que la reproducció d'una imatge estereotipada sobre la pagesia suposa una forma de silenciar-la i de negar la seva subjectivitat històrica, ja que és el visitant urbà qui en tot moment pren la iniciativa de descriure i fixar les principals característiques de la població pagesa, la qual en cap moment pot prendre el control de la seva pròpia identitat. Per molt idealitzada que es representi la pagesia, qui tria els valors i els procediments d'idealització és el subjecte urbà que l'alteritza i la pren com a objecte de les seves pròpies fantasies. És per això que si volem escriure una història de la pagesia en la qual es reconegui la seva subjectivitat històrica i s'escolti la seva veu, és imprescindible anar més enllà dels estereotips que l'han marcada durant tants d'anys. amb relació a això, Mary Nash ha suggerit que la representació naturalitzant i, per tant, estereotipant de l'altre és un obstacle per al reconeixement d'aquest altre com a subjecte històric: *para el reconocimiento de los sujetos históricos [...], la continua utilización del pensamiento biosocial y el recurso a la naturalización de las categorías sociales representan mecanismos claves en la negación de los colectivos sociales como sujetos históricos* (2002: 97). En aquest sentit, per al reconeixement dels col·lectius pagesos com a subjectes històrics es fa imprescindible la desmuntar i desemmascarar els estereotips que recurrentment des del món acadèmic han estat utilitzats per a aproximar-se al món rural.

Trencar amb les narratives del progrés.

En línies generals ja hem vist en part com la visió de la pagesia que ha donat la historiografia de l'estat espanyol ha reproduït tradicionalment els

estereotips més tòpics i ha estat incapaç de reconèixer-la com a subjecte actiu amb capacitat d'incidir en els processos històrics. Així mateix, tant en la producció historiogràfica de l'estat com en la de l'exterior, trobam certs indicis que ens fan pensar que és possible escriure una història que rompi amb els estereotips i amb els esquemes d'interpretació preconcebuts més usuals. Es tracta d'una història que es pugui obrir al reconeixement de la subjectivitat històrica de la pagesia.

Podem posar per exemple les reflexions d'Andreu Mayayo quan parla dels carlisme en termes de resistència de la pagesia davant la desestructuració de les relacions socials "comunitàries" que els eren pròpies i afirma que *la resistència de les comunitats rurals i dels pagesos sovint no quallarà en una alternativa clara i definida, més enllà d'una defensa de la situació anterior; però té uns efectes no gens menyspreables en el desenvolupament de l'estratègia de les classes dominants i del model urbà-industrial* (1995: 44-45). Amb aquest argument que sosté Mayayo, es romp amb la narrativa del progrés que ha caracteritzat la major part de la producció historiogràfica, la qual cosa deixa la porta oberta al reconeixement de la pagesia com a subjecte amb capacitat de canviar o almenys condicionar el decurs de la història. El món rural tradicional no és vist en aquest cas com un fenomen residual condemnat a desaparèixer davant l'empenta del progrés, sinó com un element actiu en la història amb capacitat no per aturar el progrés, però sí per canviar-lo.

Així mateix, és en l'obra d'Edward P. Thompson sobre la gènesi del moviment obrer on podem trobar un dels exemples més treballats de producció historiogràfica que romp amb els estereotips i les narratives preestablertes que ens impedeixen eixamplar la nostra visió i el nostre coneixement de la dinàmica històrica dels darrers segles a Europa Occidental. Aquest autor va estudiar en el seu moment la resistència de les classes populars urbanes de l'Anglaterra del segle XVIII enfront les innovacions de l'economia de mercat que atemptaven contra la seva concepció de la "economia moral": *La*

cultura conservadora de la plebe se resiste muchas veces, en nombre de la 'costumbre', a aquellas innovaciones y racionalizaciones económicas (como el cerramiento, la disciplina de trabajo, las relaciones libres en el mercado de cereales) que gobernantes y patronos deseaban imponer (1978a [1979]: 45). El fet que un historiador que s'autodefinia com a marxista plantejàs com un dels elements que explica la gènesi del moviment obrer la persistència de concepcions de l'economia i la justícia lligades a l'Antic Règim, no deixa de ser un element de trencament amb la tradicional narrativa del progrés i un reconeixement de la subjectivitat històrica d'aquells col·lectius que a simple vista poden semblar residuals i sense capacitat d'agència. De qualque manera, Thompson va considerar la tradició com un element de construcció de la modernitat.

Arribats a aquest punt, plantejam una anàlisi de la producció historiogràfica a l'estat espanyol a les darreres dècades sobre dos temes que s'han relacionat amb el món rural: carlisme i "caciquisme". L'objectiu d'aquesta anàlisi és avaluar en quina mesura els estereotips sobre la pagesia han limitat el seu millor coneixement i comprensió. Per altra banda també ens proposam identificar els dèficits teòrics i conceptuals que impedeixen el reconeixement de la pagesia com a subjecte històric i extreure elements de reflexió per a una aproximació a un marc teòric que ens obri la porta a aquest reconeixement.